

Zagrebački Ksaver

Sever, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:809377>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Studij antropologije

DIPLOMSKI RAD

Zagrebački Ksaver: urbanoantropološka analiza podsljemenskog naselja

Studentica: Nikolina Sever

Mentorica: red. prof. dr. sc. Valentina Gulin Zrnić

Zagreb, veljača 2024.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad *Zagrebački Ksaver: urbanoantropološka analiza podsljemenskog naselja* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Valentina Gulin Zrnić. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

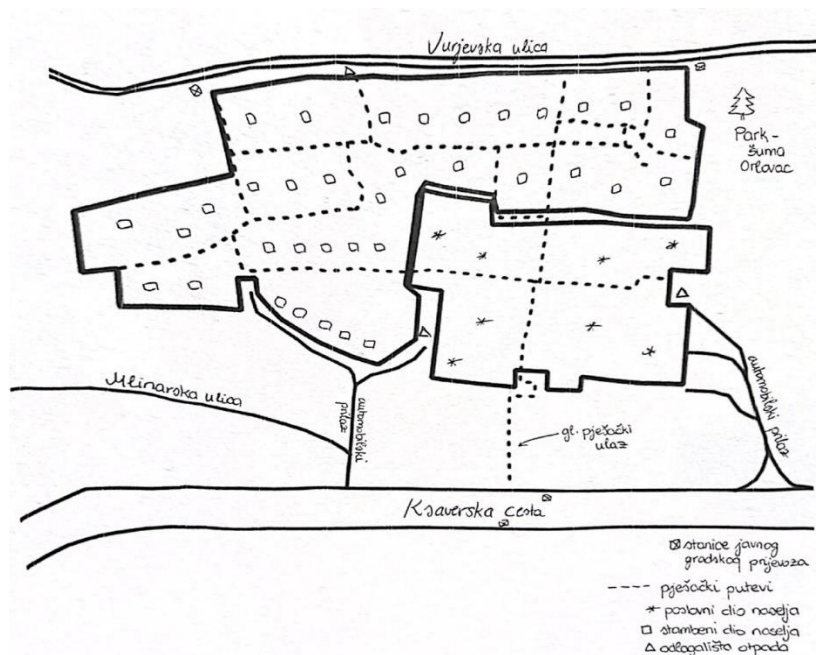
Nikolina Sever

Sever N.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okviri istraživanja	2
3. Metodologija istraživanja.....	4
4. Produkcija Ksavera: povijest naselja i urbanističko-arhitektonske opaske	6
5. Društvena konstrukcija Ksavera	20
5. Prijepori u prostoru	25
6.1 Problem parkinga.....	25
6.2 Dostupnost Ksavera	34
6.3 Gospodarenje otpadom	44
6. Zaključak.....	50
7. Popis priloga	52
8. Popis literature	54
8.1 Online izvori	56
Sažetak	59
Summary	59

1. Uvod

Skica 1. Skica šireg prostora naselja Ksaver s legendom (autorski rad)

Stambeno-poslovno naselje Ksaver nalazi se u zagrebačkoj podsljemenskoj zoni nedaleko tramvajskog okretišta Mihaljevac. Riječ je o kaskadnom naselju koje je građeno 1980-ih godina na jednom od obronaka Medvednice s orijentacijom stanova prema istoku. Visinska razlika kaskada je premošćena nizom stepenica i s nekoliko umjetno stvorenih padina. U naselju se nalazi više od 200 stambenih jedinica te desetak poslovnih prostora od kojih je samo nekolicina aktivna. Pješaci cijelom naselju mogu pristupiti sa Ksaverske ceste s istoka, Jurjevske ulice sa zapada i kroz park-šumu Orlovac sa sjevera. Većem dijelu stambenog dijela naselja vozila ne mogu pristupiti. Samo se stanovima na rubovima naselja može pristupiti vozilima i to sa Ksaverske ceste i Jurjevske ulice, dok vozila s određenim dozvolama mogu ući u poslovni dio naselja (iako je taj prostor većinski, a u nekim slučajevima isključivo, pješačka zona). Na Ksaveru sam odrasla i kroz 24 godine bivanja na prostoru prisustvovala većini promjena koje danas čine naselje Ksaver.

U ovom diplomskom radu prostoru sam pristupila primjenom kulturnoantropoloških metoda i teorijskih koncepata. Ksaver se kao lokacija spominje u medijskim napisima još od 1984. godine, kada arhitekt Dražen Juračić piše pregledni članak o naselju u arhitektonskom časopisu *Čovjek i prostor*, ali ovaj prostor nikada nije obrađen iz gledišta urbane antropologije ili antropologije općenito. Slična istraživanja ipak su provedena na drugim prostorima i naseljima u Zagrebu (pr. Novi Zagreb, Gulin Zrnić 2009).

Istraživanjem ovog prostora nastojat ću odgovoriti na nekoliko istraživačkih pitanja: 1. kakav je položaj Ksavera unutar šire urbanističke slike grada (arhitektura, urbanizam, geografska situiranost, lokalna samouprava) 2. kako je Ksaver zamišljen kao naselje i kako je tekla realizacija tih planova; 3. kako su ispunjena očekivanja prvih stanara i kakvi su doživljaji generacije stanara koji odrastaju u naselju; i 4. koji su prijevori u prostoru Ksavera i kako oni reflektiraju šire problematike urbanističke slike grada. Sve su teme interpretirane kroz urbanoantropološki pristup i literaturu.

Diplomski rad podijeljen je na nekoliko poglavlja. Prva dva poglavlja rada posvećena su teorijskom i metodološkom okviru provedenog istraživanja. Iduća tri poglavlja posvećena su analizi prikupljenog materijala kroz odabrane urbanoantropološke teorijske koncepte: produkcija prostora s posebnim osvrtom na povijest naselja, konstrukcija prostora, te prijevori u prostoru. Na kraju diplomskog rada nudim zaključak provedenog istraživanja.

2. Teorijski okviri istraživanja

Teorijski okviri ovog istraživanja počivaju na konceptima iz područja urbane antropologije, prvenstveno društvene produkcije i društvene konstrukcije prostora. Shvaćanje društvene produkcije prostora dobra je ishodišna točka za istraživanje prostora u pitanju (Low 2017: 34). Pod pojmom društvene produkcije prostora podrazumijevamo sve one arhitektonske, tehnološke, urbanističke, ideološke, društvene i ekonomske čimbenike u izgradnji (Gulin Zrnić 2009: 24), u ovom slučaju, stambeno-poslovnog naselja. Društvena produkcija prostora nam nudi uvid u to kako je nastao određeni prostor i otvara pitanja o političkim, ekonomskim i povijesnim motivima planiranja i realizacije (u ovom slučaju izgradnje) prostora (Low 2017: 34). Urbani antropolozi u literaturi koriste brojna teorijska shvaćanja kako bi analizirali realizirane prostore, ali najčešće se baziraju na jednom od četiri teorijska smjera: 1. društvena povijest i razvoj prostora; 2. politička ekonomija prostora; 3. društvena produkcija, reprodukcija i otpor; i 4. društvena kontrola i prostorno upravljanje (ibid.). Iako svaki od teorijskih smjerova naglašava različite načine uokviravanja problema, svi uključuju analizu utjecaja povijesnih, političkih i ekonomskih sila na fizički okoliš (ibid.). Od navedena četiri teorijska smjera, u ovom je radu naglasak na razvoju prostora, njegovoj društvenoj produkciji kroz vrijeme od početka useljavanja prvih stanara do danas.

Pojam društvene konstrukcije prostora, za razliku od produkcije prostora, sadrži osobna i subjektivna iskustva promatrača i dionika koji se upisuju u prostor (ljudske interakcije, sjećanja, osjećaje, imaginacije i svakodnevno (ne) korištenje tog prostora). Setha Low (2017) naglašava

kako konstrukcija nije uvjetovana samo dijeljenim razumijevanjem nekog prostora, već i društvenim razlikama pojedinaca u prostoru poput klase, roda i rase. Kroz koncept društvene konstrukcije prostora nastojat ću sagledati kako prostor Ksavera postaje mjesto posebnih značenja, doživljaja, shvaćanja i koja su lokalna znanja upisana u cijeli prostor naselja (usp. Gulin Zrnić 2009 i Low 2017). Kroz primjenu koncepta društvene konstrukcije prostora pokušala sam objasniti kako mjesto i prostor komuniciraju i kodiraju društvena značenja (Low 2017: 72). Proučavajući društvenu konstrukciju prostora posebnu pažnju posvetila sam društvenim odnosima u zajednici, načinu na koji se stvaraju mjesta upisivanjem značenja u prostor i načine na koji se taj prostor koristio ili koristi.

Društvena produkcija i konstrukcija kao teorijski koncepti oblikuju i strukturu samog rada. U tom smislu ovo će istraživanje nuditi dvije perspektive pogleda na naselje, u skladu s onime što Michael de Certeau u svojem djelu *Invencija svakodnevice* naziva panoramskom i pješačkom perspektivom grada (de Certeau 2003). Panoramska ili ptičja perspektiva tendira obuhvatiti cijeli prostor u pitanju, slično kao urbanističke i geografske karte, ona je kruta, shematizirana i cjelovita (usp. de Certeau 2003: 154-157). Pješačka perspektiva je ona odozdo, koja prostor poima kroz njegovo korištenje, što ju čini subjektivnom, individualnom i djelomičnom. Korištenje prostora življenjem, bivanjem, kretanjem s ili bez određenih strategija (izbjegavanje, zaobilazanje, zaustavljanje) od prostora stvara mjesta, taj prostor postaje poznat, drag, ugodan ili neugodan, a u tome se iskazuje individualno iskustvo grada (usp. de Certeau 2003: 157). Kroz pješačku perspektivu govorim o društvenoj konstrukciji proučavanog prostora. Ugledajući se na rad Jonathana Rabana možemo govoriti i mekoći grada (u ovom slučaju naselja koje je istraživano). Nasuprot tvrdog grada (*hard city*) kojeg možemo locirati na karti i kojeg možemo upoznati kroz demografske, geografske ili arhitektonske podatke, meki grad (*soft city*) jest onaj koji nastaje upisivanjem identiteta, koji poziva stanovnike da ga prerade, prilagode i oblikuju (Gulin Zrnić 2009: 22, usp. Raban 1998). Koncept društvene konstrukcije možemo nazvati i procesom 'stvaranja mjesta' (engl. *place-making*) (usp. Low 2017: 73). Ljudi mjesta na kojima žive društveno konstruiraju što uključuje političke, kulturno relevantne, povijesno specifične i lokalne konstrukcije (Rodman 1992: 655). Upisivanjem sjećanja, doživljaja i življenjem na prostoru od njega stvaramo mjesto (dom, mjesto odrastanja, ali i prijeporno mjesto). Prijeporno mjesto kao mjesto u kojem sukobi u obliku opozicije, subverzije i otpora angažiraju aktere (Low i Lawrence-Zuñiga 2003: 18). Ti sukobi otkrivaju šire društvene borbe oko duboko ukorijenjenih praksi, kao i političke i ekonomske stvarnosti koje oblikuju

svakodnevni život (Low 2017: 75). U kontekstu prijepora baviti ću se javnim prostorom u naselju koje preuzima različite uloge u svakodnevnom životu stanara naselja.

3. Metodologija istraživanja

Istraživanje je primarno provedeno tijekom 2023. godine i metodološki se oslanja na terenske bilješke, polustrukturirani intervjui, autoetnografiju, analizu medijskih navoda i analizu literature te povijesnih izvora koji se tiču naselja. Konceptualno ovo istraživanje moglo bi se definirati kao insajdersko istraživanje zbog moje osobne povezanosti s prostorom koji sam istraživala. Primjenom autokulturne defamilijarizacije (usp. Gulin Zrnić 2006) pokušala sam ostvariti otklon od tog osobnog u prostoru i istraživanju odnosno očuditi prostor s kojim sam osobno povezana.

Autoetnografija kao pisanje o vlastitim iskustvima koja posreduju socijalnu zbilju i koja je u prvom planu ima 'autobiografsku etnografiju' (Potkonjak 2014: 14) u slučaju ovog istraživanja predstavljala je izazov. Autoetnografija, kao pristup, proces i proizvod istraživanja, smješta istraživača istovremeno u ulogu subjekta i objekta spoznaje (Škrbić Alempijević et al. 2016: 90). Kao što sam spomenula, odrasla sam u naselju i provela 24 godine života u naselju. Mnogobrojna razmišljanja i znanja sam morala prenijeti na papir u što strukturiranijem obliku i iznova pristupiti prostoru, na neki način, kao stranac.

Za potrebe istraživanja provela sam i četiri polustrukturirana intervjua s ukupno pet sugovornika. Intervju, kao razgovor dvaju dionika o temi koja ih obostrano zanima (Kvale i Brinkmann 2009: 123), česta je kvalitativna metoda istraživanja u antropologiji. Polustrukturirani intervjui označava intervjui u kojem raspored pitanja nije čvrsto određen, a sljedove tema nameće dinamika razgovora ili priroda istog (Potkonjak 2014: 72). U slučaju ovog istraživanja, u kojem je cilj bio upoznati se, među ostalim, s osobnim doživljajima prostora, polustrukturirani intervjui se činio kao primjeren metodološki odabir. Jedan od intervjua odrađen je sa susjedom Z. koja na Ksaveru živi od završetka naselja (1984.), kao i kazivačica M. koja je također podijelila svoja sjećanja o prvim dolascima u naselje, ali i o životu koji je živjela i živi na Ksaveru već skoro 40 godina. Kazivači Vi. i Vj. od svog rođenja stanuju na Ksaveru. Korištena su i odabrana kazivanja kazivačice T. koja živi u naselju više od 30 godina, a vodi i kafić u naselju. Prilikom prijenosa intervjua u ovaj rad, sugovornici su označeni svojim inicijalom (u slučaju kazivača koji dijele prvo slovo imena, dodano je i drugo slovo imena), dok je autorica označena slovom N. (inicijal imena). Sugovornici i ja dijelimo osobnu povezanost, što je sugovornicima omogućilo da otvorenije iznose svoja mišljenja o temi, ali je

također predstavljalo izazov. Morala sam pažljivo limitirati svoju uključenost u te intervjue kako ne bi kroz svoje rečenice utjecala na sugovornike. Bilo je teško ostati nepristran, objektivan i zauzeti neutralno stajalište o temi s kojom sam provela desetljeća. Ekstenzivnim korištenjem tehnike autokulturalne defamilijarizacije s ciljem očučivanja intimno poznate teme pokušala sam ponuditi što cjelovitiju analizu.

Za potrebe pisanja rada mailom sam kontaktirala nekolicinu tvrtki koje imaju različite uloge u naselju: Upravitelj stanova, tvrtka kojoj stanari dijela stambenog kompleksa plaćaju pričuvu¹; Termoservis d.o.o, tvrtka koja 'održava' poslovni dio naselja; Gradsko stambeno komunalno gospodarstvo², povezano s uspinjačom odnosno dizalom na Ksaveru; i Projekti dizala d.o.o³, tvrtka koja trenutno brine o uspinjači. Nažalost nijedna od navedenih tvrtki nije odgovorila na moje upite⁴. Osim s tvrtkama pokušala sam stupiti u kontakt s nadležnim mjesnim odborima, ali ni oni nisu bili susretljivi. Nesusretljivost nadležnih institucija i navedenih poduzeća govori o zamršenosti nadležnosti i načinu (ne)upravljanja prostorom. Kroz diplomski rad sam također koristila i medijske napise o Ksaveru koji u većini slučajeva senzacionalistički (vezano na gradsku vlast i trošenje javnog novca), tematiziraju problem dostupnosti (kroz motiv uspinjače) ili spominju Ksaver kao adresu Ministarstva zdravstva RH.

U izradi poglavlja o produkciji i konstrukciji prostora korišteni su komplementarni izvori građe od stručnih i novinskih članaka do usmene građe prikupljene intervjuima i autoetnografije. O produkciji prostora na Ksaveru pisala sam koristeći metode analiza medijskih natpisa, literature i povijesnih izvora (fotografije i karte iz digitalne zbirke NSK), te sam uključila i navode iz provedenih intervjua koji su govorili o vremenu izgradnje naselja. O konstrukciji prostora primarno govorim koristeći navode iz intervjua, dok su za poglavlje o prijeporima u naselju korištene bilješke iz autoetnografije, online izvori i intervjui provedeni sa stanarima. Također sam kroz cijeli diplomski rad, kada je bilo prigodno, priložila usporedne fotografije prostora naselja. U tim usporedbama korištene su fotografije iz sredine 1980-ih i fotografije novijeg

¹ Mjesečna naknada koja se uplaćuje nadležnoj tvrtci, svota ovisi o kvadraturi stana, a novac se skuplja na zajednički račun stanara; novac pričuve stanari mogu koristiti za popravke i održavanje vanjskih i zajedničkih dijelova zgrade. Zajedničke račune na koje se prikuplja pričuva održava Upravitelj stanova

² Gradska tvrtka za koju sam iz kazivanja dobila informaciju da je u jednom trenutku (nemam točnu informaciju) preuzela brigu za uspinjaču

³ Privatna tvrtka koja trenutno održava uspinjaču

⁴ MO Gupčeva zvijezda i tvrtki Termoservis sam prve upite (njih nekoliko zbog nedostatka odgovora s njihove strane) poslala prilikom seminarskog rada (kojem je tema bila javni prostor naselja Ksaver, 2022. godine), a ostalim tvrtkama sam se javljala u periodu pisanja rada (intenzivniji pokušaj kontakta bio je od kolovoza 2023. do siječnja 2024.)

datuma (2023/2024.) kako bih demonstrirala promjene ili konstante u korištenju i izgledu prostora.

4. Produkcija Ksavera: povijest naselja i urbanističko-arhitektonske opaske

U Hrvatskoj enciklopediji se može pronaći da je ime naselja Ksaver, derivacija imena za širi prostor unutar grada – Žaver⁵, građeno na jednom od brežuljaka južnog prigorja Medvednice na prostoru koje je između dva svjetska rata postalo prostorom rezidencijalnih četvrti ("Članak o Zagrebu"⁶). Originalno ime Žaver označavalo je gornji dio doline potoka Medveščaka gdje su zagrebački Isusovci imali svoj posjed i mlin (karta 1.).

Karta 1. Pregledni nacrt gl. grada Zagreba, Zagreb: Sastavio Gradski mjernički odsjek, 1928, 1:30 000, Žaver označen V (izvor: Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu)

Prije početka ikakve izgradnje na prostoru se nalazila zelena površina, nastavak današnje Park šume Orlovac. Povjesničarka umjetnosti Snješka Knežević navodi kako je taj prostor bio prostor vinograda i mlinova (Knežević 2018). Sugovornica u jednom od održanih intervjua, daje živopisan opis prostora prije početka izgradnje hotela 1960-ih godina:

Šuma! Drač zapravo, ne šuma. Onak kak' je tamo [op.a. Park šuma Orlovac na sjevernom dijelu Ksavera] tak je i tu bilo, samo nešto manje. Ne bi to sad zvala šumom, to biti više bilo jedan.. izrasline nekih kojekakvih nasada koje ničem nisu bile, ni njegovane ni ništ'. A tu dole, B. kuća, bila je jedna stara kuća. Tu je bio nekad mlin. Još

⁵ Starozagrebački naziv za prostor oko današnje crkve sv. Franjo Ksaverski

⁶ "Članak o Zagrebu" Hrvatska enciklopedija, članak o Zagrebu, pristup: 25.08.2023, <https://enciklopedija.hr/clanak/66685>

kad smo mi došli bilo je pred kućom krš silan i dijelovi tog mlina. Jedan točak, pa ovo pa ono, jedna bakica je živjela, dugo živjela u toj kući, u tom kršu, i onda jednog dana smo čuli da je umrla i ovaj... a da je ona sve Crkvi poklonila. I Crkva je onda to sve uzela i prodala. (Z., 20.12.2022.)

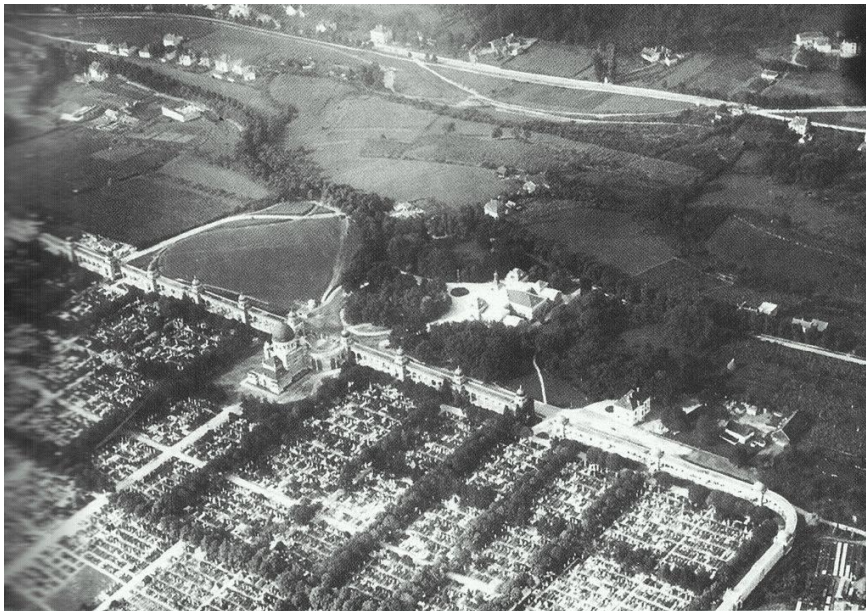
1968. godine, projektni ured 'Industrogradnje' i arhitekt Grozdan Knežević, njihov glavni projektant, dobivaju narudžbu od tvrtke Generalturist za izradu projekta osmerokatnog hotela s 500 kreveta i dodatne dvije etaže prostora javne namjene (Juračić 1984). Prostor izgradnje trebao je biti na padini južno od Park šume Orlovac do postojećih stambenih objekata u Mlinarskoj i Mallinovoj ulici (ibid.) (slike 1. i 2.). Projektno rješenje zgrade hotela nije se naslanjalo na padinu (slika 3.) već je održavalo kontinuitet zelenila podsljemenskog brijega i očuvalo jednu od temeljnih karakteristika morfologije grada Zagreba iako to nužno ne bi bilo vidljivo s ulice Moše Pijade (današnje Ksaverske ulice) (ibid.). Gradnja započinje iste godine i traje do 1972. kada 'Generalturist' odustaje od daljnjeg financiranja izgradnje, a što primjećuju i tadašnji stanovnici šireg prostora:

I ja tu šetala i vidim ovo se kopa. I ja kažem ako tu bude stambeni blok, prvo su trebali biti neki hoteli, bazeni, ovo i ono, onda je to ipak postalo da će jedan dio biti stambeni blok. (Z., 20.12.2022.)

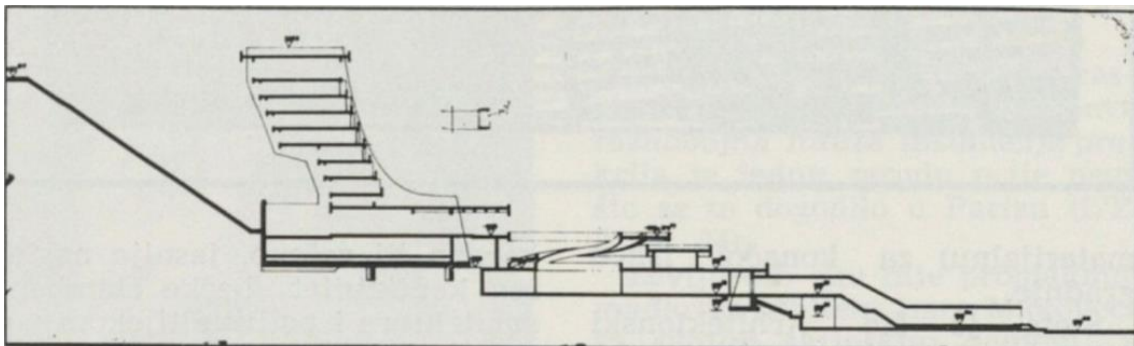
Od projektanta odnosno arhitekta hotela se tražilo da odgovori na nekoliko problemskih pitanja koja su se ticala estetike novogradnje u širem urbanom kontekstu prostora gradskih vila, pristupa pješacima i vozilima i sveprisutno pitanje kako graditi na takvom strmom terenu (Juračić 1984). G. Knežević je odlučio vezati svoj projekt uz prostorno-oblikovni izraz trendova svjetske arhitekture šezdesetih, a ne toliko arhitektonski kontekst neposredne okoline (slika 3.) (ibid.). Nakon početnih vrlo teških građevinskih radova zbog strmosti terena kojeg je trebalo stabilizirati, odustalo se od gradnje hotela (Maroević 2002: 50).

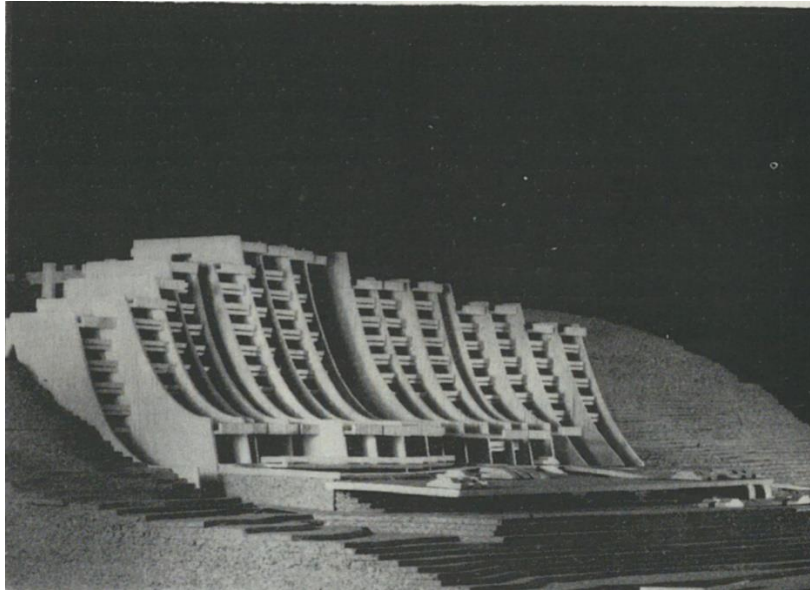
Sl. 1. Pogled na Ksaversku cestu, 1930-e (izvor: Facebook grupa Zagreb - Kakav je bio nekada (Foto/Video))

Sl. 2. Pogled s Mirogoja, 1930-e (izvor: Facebook grupa Zagreb - Kakav je bio nekada (Foto/Video))

Sl. 3. Grozdan Knežević, projekt hotela na Ksaveru, presjek (Juračić 1984)

Sl. 4. Grozdan Knežević, maketa projekta hotela na Ksaveru (Juračić 1984)

Do obustave gradnje 1972. realizirani su bili „temelji hotela i dio betonske konstrukcije dviju najnižih razina, kao i potporni zid koji se protezao šezdeset metara istočno“ (slike 5 i 6) (Juračić 1984).

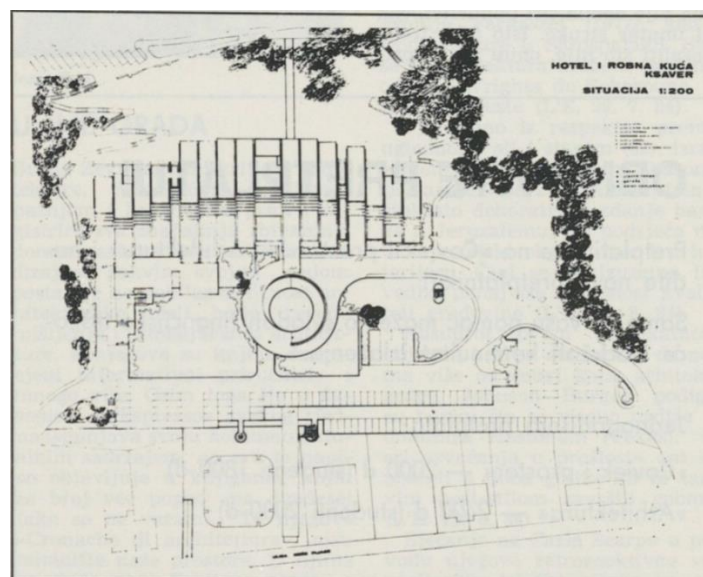

Sl. 5. Temelji hotela nakon obustave gradnje 1972., slikano s jugoistoka (Juračić 1984)

Sl. 6. Temelji hotela nakon obustave gradnje 1972., slikano s jugozapada (Juračić 1984)

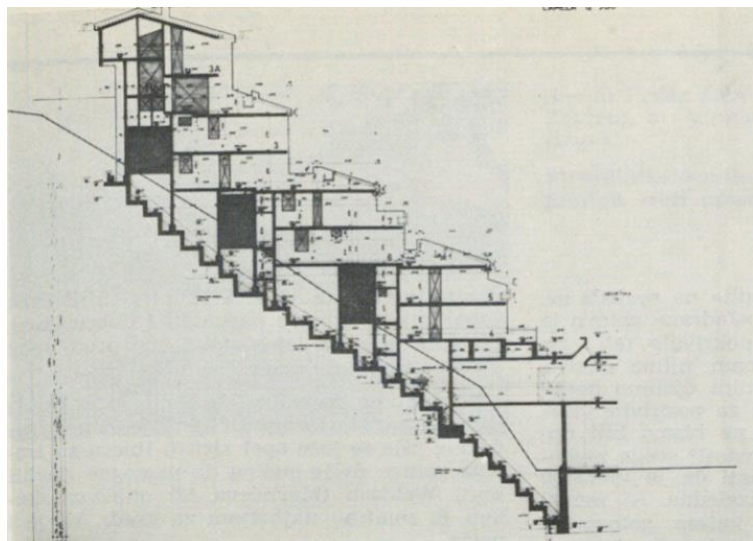
Autor članka o Ksaveru, arhitekt Dražen Juračić u trenutku pisanja članka (1984.) nije mogao dobiti cjelovitu i točnu informaciju o razlogu odustajanja od financiranja Generalturista. Arhitekt Knežević ipak u intervjuu za Juračićev članak navodi da je u tom trenutku bio završen najteži dio posla na konstrukciji. Od 1972. do 1974. Knežević je u potrazi za novim investitorima, ali uvjet koji je novi potencijalni investitor (tvrtka Viator) postavio ne može zadovoljiti (nadležni urbanistički zavodi (na općinskoj i gradskoj razini) odbijaju prijedlog zbog smatranja da je programirani sadržaj nepotreban na prostoru). Stoga 1974. godine Viator odustaje od suradnje na projektu i dotadašnji voditelj projekta G. Knežević gubi svaku vezu s projektom (Juračić 1984).

Sl. 7. Grozdan Knežević, projekt hotela i robne kuće Ksaver, situacija (Juračić 1984)

Godina 1976. i 1977. Hidroelektrina Osnovna organizacija udruženog rada (OOUR) Projektiranje izrađuje idejni projekt novog stambenog naselja i poslovnog prostora koji je uključivao već izvedene temelje i podzide (ibid.). U svojevremenom intervjuu povjesničarka umjetnosti Snješka Knežević navodi kako je Hidroelektra ovu izgradnju „politički iznudila“ (Ožegović "Zagrebački urbicid")⁷, ali dodatnih izvora na temu nije bilo moguće pronaći. U trenutku dolaska novih investitora (Hidroelektra) dolazi do značajne promjene u konceptu izgradnje, ali i u namjeni prostora. Novi arhitekt Vahid Hodžić na prostoru planira niz malih objekata koji su pokrili gotovo cijelo zemljište (usp. Juračić 1984 i Maroević 2002: 50; slika 8.), a u pitanju više nije izgradnja isključivo komercijalnog objekta već stambeno-poslovnog naselja.

Ponovno se pristupa zemljanim radovima, sanaciji zemljišta i pripremi za izgradnju na prostor cijele padine (Juračić 1984). Na strmom dijelu padine (prostor stambene zone, zona A) „zahtijevao je opsežan iskop (djelom ručni) od šest metara dubine u prvoj fazi, i do deset metara u drugoj fazi gradnje“ (ibid.). „Stabilizacija tako iskopanog terena izvršena je stepenastim armiranobetonskim trakama širine dva metra na koje su postavljene temeljne grede u oba smjera, a potom i nadtemeljno zide visine do pet metara“ (Juračić 1984; slika 8.).

Sl. 8. Izvedbeni presjek kroz zonu A (Juračić 1984)

U sjećanju kazivačice Z. ostalo je da su „Tu (su) zemljani radovi trajali dvije godine“, te da su izvođači „(...) kopali tu svu zemlju, ne znam koliko duboko, to bi ti lagala, ali užas koliko duboko su išli i enormne količine armiranog betona je zalito, ti potpornji zidovi koji se ni ne

⁷ Ožegović "Zagrebački urbicid", pristup 28.08.2023, <https://express.24sata.hr/kultura/zagrebacki-urbicid-grad-je-unisten-urbanistickim-cirkusom-18919?page=2>

vide dolje, pa iznad njega, pa iznad njega. Išli su ovako skalinasto jer je takav bio teren (...)“ (Z., 20.12.2022.)

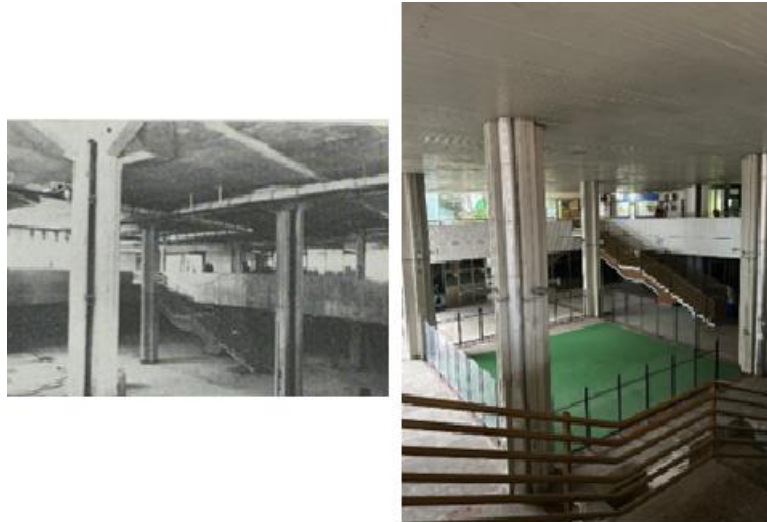
Konceptualno Hidroelektra i V. Hodžić naselje su isplanirali u tri zone (zone A, B i C, slike 9 i 10). Zona A, koju možemo nazvati stambenom zonom, sastoji se od 210 stanova koji su svojim glavnim životnim prostorima i terasama orijentirani na istok, te je stilski prepoznatljiva kao „pseudomediteranski stil“ u podsljemenskoj zoni kontinentalnog grada (Maroević 2002: 50). Ta je zona dugačka 350 metara i nalazi se na najzapadnijem dijelu zemljišta. Zone B i C, poslovni dio naselja u kojem se ne nastavlja mediteranski stil vanjskog oblikovanja, nalaze se ispod, odnosno istočno od glavnog dijela stambenog dijela naselja (Juračić 1984). Zona B se sastoji od uredskih sadržaja u poluetažama i povezanim osvijetljenim galerijskim prostorima, dok su prostori za lokale projektirani na razini ulice koja je prekinuta na južnoj strani punim zidom od 25 metara nikad dovršenog bazena⁸ (ibid.). Uredski prostori i objekti ugrađeni su u postojeći raster hotela Generalturista (ibid.). Zona C je specifična u svojem obliku- ogromni uredski prostor nalazi se na prvom katu (slika 9.), ispod njega nalazi se *pješaka ulica* s lokalima i prostorom restorana, javni prostor u nekoliko razina, s najnižom (tzv. *natkriveni trg*, lokalno poznat kao *Rupa*, slika 10.) na kojoj se trebalo nalaziti nekolicina različitih sadržaja: banka, pošta, društveni dom i ulazi u podzemnu garažu za 307 automobila (ibid.).

Sl. 9. Usporedba poslovnog prostora na 1. katu 1984. (vrijeme gradnje) (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023)

⁸ Koji danas predstavlja problem novootvorenom Zdravstvenom veleučilištu zbog propuštanja vode iz bazena u njihove prostore nakon obilnijih padalina

Danas se mogu primijetiti promjene u prostoru (zamjena podloge i ostvarenost 'zelenih površina', slika 9.), ali i svojevrsna stagnacija u prostoru (slika 10.). Prostor natkrivenog trga se nije puno promijenio otkad je izgrađen, osim prisutnosti umjetne trave u samoj sredini koju je postavio privatnik koji je vodio *snooker klub* na toj razini. Danas je taj prostor mjesto prolaska, nedostaje mu sadržaja (svojevremeno se na toj razini nalazila banka, kafić, danas preostaje knjigovodstveni servis, dok je ostatak zatvorenog prostora većinom prenamijenjen u skladište spisa Hrvatskih šuma).

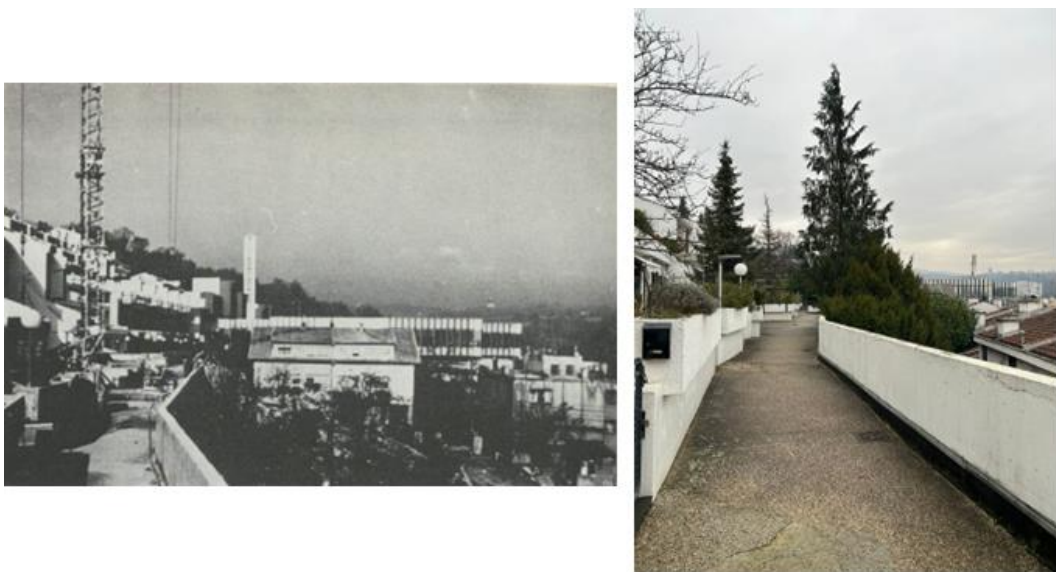
Sl. 10. Usporedba izgleda 'natkrivenog trga'⁹ ('Rupa' ili 'Podrum'¹⁰) 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023)

Pristup pješacima moguć je s istočne (sa Ksaverske ulice), zapadne (s Jurjevske ulice) i sjeverne strane (kroz Park šumu Orlovac), dok se s južne strane naselje naprasno prekida ili krajnjim stambenim zdanjima ili ulicama koje naprasno prestaju ogradama. Na cijelom prostoru naselja, kroz zone A, B i C, ugrađene su i zelene površine, neki bi možda rekli "pokušaji zelenih površina", mali travnjaci ukrašeni borovima i raznim raslinjem (slika 11.), ali vjerojatno zbog težnje maksimalne izgrađenosti, oni su mali i nikada u potpunosti realizirani. Briga za zelene površine stambenog dijela prepuštena je stanarima, dok se na poslovnom dijelu naselja za zelene površine i cijeli prostor danas brine nadležna tvrtka Termoservis. Čak i s tim zelenim površinama Ksaver je u suštini betonska džungla u kojoj se treba znati snaći. Sve u naselju Ksaver ima adresu Ksaver, nema posebnih imena ulica. Kaskade naselja premošćene su mnogobrojnim stepeništima različitih visina i orijentacija, a centralni dio naselja (poslovni dio i stambeni dio točno iznad) nudi i prijevoz uspinjačom koja radi od 6:00 ujutro do 23:00

⁹ Naziv preuzet iz Juračić 1984

¹⁰ Lokalno ime prostora

navečer. Kroz cijelo se naselje isprepliće niz uličica i prolaza, koji su međusobno povezani spomenutim stepenicama i koji ponekad ama baš nigdje ne vode, kao male slijepe ulice usred naselja. U naselju se novi ljudi teško snalaze, pa nerijetko će se netko od stanara ponuditi za pomoć u orijentaciji. Donedavno na većem dijelu naselju nije bilo ni putokaza, kao što nije bilo ni jasno označenih stambenih brojeva na pročeljima stanova i kuća. Putokazi su postavljeni krajem 2021. godine na inicijativu članova ogranaka HSLs-a Gornji grad ("Nužna navigacija"¹¹). O tom i sličnim problemima više se može pročitati u zadnjem poglavlju razrade diplomskog rada: Prijepori na prostoru, dok je u poglavlju Društvena konstrukcija prostora obrađeno snalaženje u prostoru.

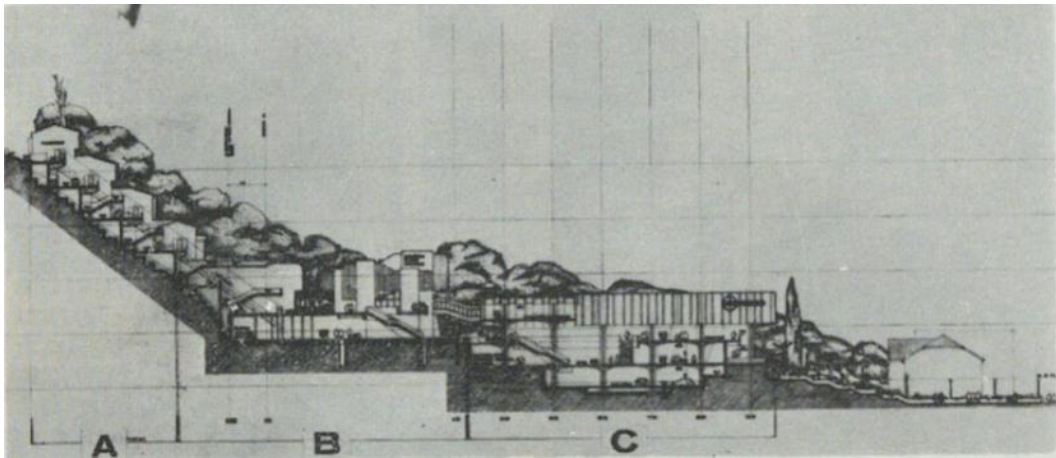

Sl. 11. Ulica zone C sa zelenilom i pogledom na poslovni dio naselja 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023)

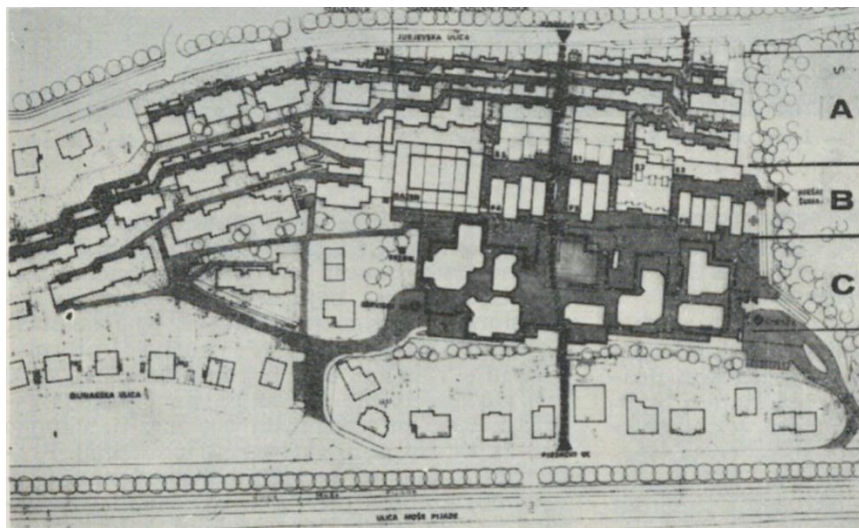
Automobilski prilazi naselju preuzeti su iz projekta G. Kneževića, koji su u njegovom projektu trebali biti trostruko manje površine i prometne frekvencije od one koja se mogla očekivati uz dovršeno i useljeno naselje Ksaver (Juračić 1984). Glavni automobilski prilaz, kojem se pristupa poslovnom dijelu naselja, nije teško prepoznati zbog ogromnog betonskog dimnjaka koji prevladava prostorom. Prometna rješenja koja su ponudili arhitekt V. Hodžić i glavni investitor Hidroelektra danas se pokazuju kao neadekvatna na nekoliko načina, ali o tome će više biti riječi u poglavlju koje se bavi prijeporima na Ksaveru. U vrijeme kada je Dražen Juračić pisao članak za časopis *Čovjek i prostor*, 1984. većina prostora zona B i C (osim

¹¹ "Nužna navigacija", pristup 02.12.2023 <https://mojzagreb.info/zagreb/hsls-a-zagreba-nakon-%C4%8Detri-desetlje%C4%87a-na-ksaveru-rije%C5%A1io-nu%C5%BEnu-navigaciju-ku%C4%87nih-brojeva-i-zasigurno-spasio-neke-%C5%BEivote>

uredskog), bio je nedovršen i neprodan. Prostori su s vremenom dovršeni, ali današnja situacija slična je onoj s početka osamdesetih: prostori su i danas većinom prazni, a naselju nedostaje sadržaj.

Sl. 12. Gradnja na Ksaveru projektnog biroa Hidroelektra, presjek (Juračić 1984)

Sl. 13. Gradnja na Ksaveru projektnog biroa Hidroelektra, situacija (Juračić 1984)

Susjeda Z. govori o boljoj ponudi sadržaja na poslovnom prostoru naselja u prvim godinama stanovanja na naselju. Ta se ponuda s godinama mijenjala, pa tako većinu ustanova, tvrtki i tipova ponude koje susjeda spominje, nisu preživjeli do danas:

Taj prostor, kad sam ja doselila [op.a. sredina 1980-ih], je bio jako brzo uređen. Banka je bila gore, dućan, frizeraj, na onom prvom kod lifta [op.a. zona B]. Dućan, pediker, frizer, banka, bila je čak jedno vrijeme i Burza- Burza na ovu stranu, Privredna banka na onu i to je sve bilo u tom dijelu. U ovom dolje dijelu nisu bili kafići, ali je bio dućan...

(...)

Hidroelektra je gradila, ali oni su to kupili i tu urede imali. Sve to što vidiš, i dolje sve što vidiš u podu, oni su svime time gospodarili. U podrumu su imali banku, bio je, kak' je i sad, jedan frizeraj u čošku, poslije je otišla i ta ženska, nije imala prometa (...)jedan dio je kupila banka i onda je tu bilo dosta prostora slobodno, ništa nije bilo. E onda su se sjetili i došlo je i dole su metli, jedan zubar je kupio, pa se kafić još jedan otvorio i onda je država kupila ili uzela jednostavno...

(...)

(...)tu su oni bili predvidili da će biti isto tako saune, teretane, bazeni.. To je i kupio jedan koji je došao iz Amerike, naš povratnik, koji je tamo imao teretane i donio je sve, ali to mu isto nije išlo, nije bilo puno ljudi i ovo i ono.. imao je pedikuru pa je onda to opet, taj jedan dio je funkcionirao- nešto otvoreno, nešto zatvoreno. Ovaj dio koji je gradski i koji je bio predviđen za restoran i nešto je u Podrumu [op. a. zona C, natkriveni trg] radio, vrlo kratko, više za potrebe tih ljudi. Vrlo brzo su to makli i sad je tamo gdje je, u tom dijelu. Neki prostori u Podrumu su bili predviđeni za svadbe, ali to je sve propalo, jasno, i dugo dugo je to bilo devastirano. (Z.,20.12.2022.)

Kazivačica M. mi je uvijek pričala o počecima na naselju i ponude koju su realizatori projekta imali zamišljene. Pričalo se o kinima, halama, bazenima koji nikada nisu realizirani. Svojevremeno je u naselju bila otvorena i teretana, još nekoliko kafića i optika. Na kraju je prostor prepušten sam sebi, dugotrajno zapušten: podloga naselja propada, puca, radi se zakrpa na zakrpi (isključivo na višestruki apel stanara), a opća briga za naselje prepuštena je u ruke stanara koji su sve stariji. Na poslovnom dijelu naselja vide se određeni pozitivni pomaci, ali oni su nedovoljni da bi se na stanje u naselju pozitivno gledalo. U najboljem je stanju prostor oko Ministarstva zdravstva te novouređeni prostori Zdravstvenog veleučilišta. Osim te dvije javne ustanove u zonama B i C, u zoni B se nalazi i zgrada Hamag Bicroa. Javne ustanove prati jedan restoran u tipu menze čiji su primarni korisnici zaposlenici ministarstva, tri kvartovska kafića koji rade većinom za vrijeme radnog tjedna u službi studenata i zaposlenika poslovnog dijela Ksavera. U naselju se nalazi privatna stomatološka poliklinika, a u ponudi sadržaja je i jedna manja knjigovodstvena radnja, frizerski salon te mali kvartovski dućan:

(...) Imamo taj dućančić koji puno vrijedi, nije bogznakaj, ali imamo kruha, krompira i meni je važno da ima mlijeka, da ono osnovno što ti treba da ne moraš ići dalje nego možeš. (Z.,20.12.2022.)

Unutar stambenog dijela naselje je podijeljeno na „grozdove“, pa tako uz adresu, svaki stan pripada i jednom od grozdova po čemu ga se unutar naselja može smjestiti i na taj način: „Po brojevima su, po grozdovima su, cijeli Ksaver ima ta obilježja.“ (Z.,20.12.2022.) Ti grozdovi su zajedničke administrativne jedinice unutar naselja koje po svemu funkcioniraju kao stambene zgrade: imaju zajednički račun za pričuvu, predstavnika stanara i dijele brigu o zajedničkim prostorima (iako su stubišta otvorena, a *hodnici* male ulice, prolazi i brjegovi). U zoni A, tzv. stambenoj zoni prisutan je nedostatak malih kanti za smeće na javnom prostoru za usputne prolaznike, što sugerira da takvih prolaznika nema ili ima vrlo malo ili se jednostavno o njima nije ni razmišljalo, odnosno da ovaj prostor nije njima namijenjen. Ipak u cijelom naselju (kako u stambenom tako i u poslovnom dijelu naselja) mogu se pronaći zeleni stupovi koji prolaznici najčešće ne zamjećuju. O odlaganju i gospodarenju otpadom na Ksaveru bit će više govora u zadnjem poglavlju diplomskog rada.

Prvim kupcima stanova na Ksaveru, naselje je predstavljeno kao ekskluzivno, naselje u kojem samo određene skupine imaju pravo kupiti stan:

(...) kandidati ili stanari koji su kupovali bili uglavnom ugledni ljudi. Čikara je s tim kupovao jedan broj ljudi, od 200 i nešto jedinica stambenih, 100 su bili liječnici, evo.. onda je bilo nešto političara, uglednih, i vrlo malo se probilo, kao tvoj deda i A. [op. a. prvi susjed koji je prije 15-ak godina prodao stan] mi je rek'o koliko je platio. Onaj što je bio ispod vas, on je bio komercijalista i on je određivao cijenu koliko će tko dat' ako hoće dobiti rješenje da može ovdje kupiti stan. I tako ti je to bilo jer se držalo ko ekskluziva, wow, u Zagrebu takve kuće nema. Moj muž je tad isto bio na položaju kada smo to kupovali, (...) i tako hoću reći da ti ljudi su to dobivali [op. a. pravo na kupnju]. Na to se onda malo više pazilo sve skupa. (Z.,20.12.2022.)

U ovom dijelu intervjua kazivačica Z. spominje Žarka Čikaru koji je u to vrijeme vodio Hidroelektru i projekt izgradnje Ksavera. Iz kazivanja možemo zaključiti da je on samostalno birao tko smije kupiti stan u naselju, odnosno tko je podoban. Spominje se i moj djed, Hrvat makedonskog podrijetla koji je cijeli život bio pekar i vlasnik buregdžinice. Kako susjeda navodi, on se „probio“ i mogli bi reći pukom srećom od Čikare *dobio pravo* kupiti i stanovati na Ksaveru od 1984. kada useljava sa svojim sinom i kćeri. U naselju živi do svoje smrti 1997. S vremenom stanovništvo naselja se mijenja jer sve starije stanovništvo teže savladava mnogostruke stepenice koje vode do njihovih stanova i dolaze novi stanari, uglavnom mlade obitelji. Ta promjena manje je osjetna u grozdu u kojem je i moj dom, ali u zadnjih 10-15 godina nekoliko dragih susjeda zamijenjeno je novim, manje bliskim susjedima. Neki od starijih

stanara snalažljivo su pristupili svojoj starosti i nemogućnosti penjanja do svojih stanova zamjenom za stanove sa stanarima koji žive na marginama naselja kojima je lakše pristupiti vozilima ili pješke.

Izgradnja finalnog produkta naselja završena je 1984. useljenjem prvih stanara. To se naselje na kraju svoje izgradnje sastojalo od 210 stanova ukupne veličine od 20 000 m², uredskih prostora veličine 11 000 m², društvenih prostora veličine 4 000 m², prostora za trgovine od 4 300 m², prostora za ugostiteljske objekte 1 200 m², garaža od 10 500 m², skladišta i popratnog sadržaja 2000 m², skloništa 800 m², točnije ukupno 54 000 m² neto zatvorenih prostora (Juračić 1984).

Finalni proizvod, vizualno upečatljiv na prostoru, u potpunosti odudara od okolnih stambenih zdanja i zelenih površina (slike 14 i 15). Ivo Maroević gradnju naselja naziva „nasiljem nad prostorom“ (Maroević 2002: 50). Naselje smatra urbanističkim promašajem, čija loša intervencija u prostor i prodor u pejzaž čini veliku mrlju na prostoru i koju prati loša kvaliteta arhitekture (ibid.)

Sl. 14. Naselje Ksaver, slikano s istoka (Kvart priča, izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=8Kxuk3Hz2gA>, pristup: 29.08.2023.)

Sl. 15. Pogled s juga na naselje Ksaver (Kvart priča, izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=8Kxuk3Hz2gA>, pristup: 29.08.2023.), autorica je nadodala podjelu na zone A, B i C

Danas na naselju rijetki su stanovi prazni, a osjetan je i dolazak novih stanara koji prilikom renovacija mijenjaju vizualni identitet naselja. U *pseudomediteranski* izgled bijelih fasada i tamnog drva uključuju se zimski vrtovi na mjestu gdje je dotada bio otvoreni balkon, a stare drvene škure mijenjaju se PVC prozorima, staklenim stijenama s glomaznim roletama ili pak svjetlijim verzijama drva. Kroz 40 godina postojanja naselja ono je izgubilo vizualnu unificiranost i narušen je ukupan izgled naselja. Ipak poslovni dio naselja nije se puno promijenio od 1980-ih. Dolaskom na taj dio rekli bi da je zapušten, ali on je takav vizual nudio i prilikom finalizacije izgradnje, dobio je samo sloj patine od prljavštine i hrđe.

Važno je sagledati i položaj naselja Ksaver unutar lokalne samouprave grada Zagreba. Grad Zagreb podijeljen je na 17 gradskih četvrti unutar kojih se nalaze manje jedinice lokalne samouprave: mjesni odbori.¹² Naselje Ksaver nalazi se u gradskoj četvrti Gornji grad-Medveščak i podijeljeno je na dva mjesna odbora: mjesni odbor Gornji grad i mjesni odbor Gupčeva zvijezda. Linija razgraničenja mjesnih odbora je na granici južnog dijela zone C i južnog dijela zone A i proteže se uz prostor zone B te prolazi kroz stambenu zonu A do izlaska na Jurjevsku ulicu. Čak se i sjedište jednog od mjesnih odbora (MO Gupčeva zvijezda) nalazi na Ksaveru u zoni C (adresa Ksaver 203). Ta razdijeljenost naselja na dva mjesna odbora sigurno ne pridonosi održavanju i daljnjem razvoju naselja kao jedinstvene arhitektonske i urbanističke jedinice.

¹² "Grad Zagreb: Mjesna samouprava", pristup 03.02.2023. <https://aktivnosti.zagreb.hr/mjesna-samouprava/gradske-cetvrti/12913>

Na kraju se dovodi u pitanje u kakvom su odnosu produkcija i propadanje prostora. Poslovni prostori Ksavera, ali i javni prostori koji premošćuju privatnu stambenu domenu u naselju prolaskom vremena poprimaju obilježja propalog i oronulog prostora. Na to se naslanja i nedostatak sadržaja u naselju, pa tako svojim stanarima naselje ne nudi puno. Dok u teoriji produkcija ne mora označavati pozitivno stvaranje, laički se ipak najčešće ona tako shvaća. Propadanje prostora svojevrsno je stvaranje novog, drugačijeg prostora, kao što je u slučaju Ksavera on postao dvorana na otvorenom za trening parkoura. Ipak i s nedostatkom sadržaja i prisvajanjem prostora za alternativni oblik bavljenja sportom, on je i nečije susjedstvo i nečiji dom.

5. Društvena konstrukcija Ksavera

Stambeno naselje Ksaver, kao i svako drugo urbano naselje, transformirano je iz prostora u mjesto dolaskom stanara koji na prostoru žive, rastu, stupaju u društvene odnose, stvaraju sjećanja i svojim radnjama stvaraju mjesto značenja. Stambeno naselje jedan je od specifičnih konteksta unutar kojih nastaje urbano iskustvo (Gulin Zrnić 2009: 17). Kroz ovo poglavlje obrađene su teme: Ksaver kao dom, Ksaver kao mjesto odrastanja, snalaženje na Ksaveru i Ksaver kao susjedstvo.

Jedan od načina na koji sam proučavala prostor Ksavera jest kroz prizmu pojma dom. Mary Douglas smatra da je dom pojam koji obuhvaća prostor u koji je upisana struktura vremena i sjećanja koja od fizičkog prostora kuće kroz interakcije i aktivnosti ukućana stvaraju simboličko mjesto koje zovemo dom (usp. Douglas 1991, preuzeto iz Christensen et. al 2003: 4) Tako je i Ksaver, odnosno stambene jedinice unutar naselja dom željenih i neželjenih stanara, stanara koji su doselili i stanara koji od rođenja žive u naselju. Sve stanare ujedinjuje ideja Ksavera kao doma, mjesta gdje su stvarali i brinuli se za svoje obitelji, mjesto s kojim uspoređuješ druga mjesta, a ne mjesto koje te asocira na druga: „[op. a. Ksaver je nešto...] uglavnom nešto što me podsjeća na dom.“ (Vi, 14.11.2023.). Moja obitelj živi na Ksaveru od završetka gradnje odnosno, sredine 1980-ih. Moja majka kontinuirano živi na Ksaveru već četrdeset godina. Najljepša sjećanja veže uz vrijeme kasnih 90-ih i ranih 2000-tih, vrijeme kada ona s mojim ocem stvara svoj obiteljski dom: „(...) Lijepa sjećanja, kad su mi se djeca rodila, uvijek je bila puna kuća, uvijek su ljudi dolazili, a kad su odrasli, to se sve razvodnilo i razišlo, tako da manje više to to.“ (M., 27.11.2023.). Kroz mnoga kazivanja moje majke može se prepoznati sjeta koju osjeća kada razmišlja o svom životu na Ksaveru. Ipak u prostoru zauvijek ostaju upisana ta sjećanja na prve dječje korake, prve izgovorene riječi, pa i prve dječje bolesti i izazove u odgoju.

Na primjeru jednoga stambenog grozda možemo pokazati odnose prema prostoru i zajednici. Većina djece koja je odrastala na Ksaveru 2000-tih i 2010-ih još uvijek tamo živi. Odrastanjem te djece stvorene su mnogobrojne mreže društvenosti: krug djece koja su odrastala i koja su se zajedno igrala, krug roditelja koji su ih odgajali i zajedno odlazili na roditeljske sastanke u školu, te krug susjeda koji su više ili manje imali razumijevanja za njihovu igru. Na prostoru su uvijek bili prisutni i prolaznici koji ipak nisu bili stranci (nepoznati ljudi nemaju što tražiti u labirintu koji je Ksaver). Ksaver kao labirint imao je defenzivnu snagu, istovremeno je bio otvoren i zatvoren. Djeca su se osjećala sigurno o poznatome, a roditelji su bez zadržke mogli pustiti djecu da se igraju vani: „Imali su svoj mir, imali su ulicu u koju sam ih mogla pustit bez da moram misliti da će ih auto trknuti. (...) Uvijek su bili u kvartu, u svako doba sam znala di su...“ (M., 27.11.2023.) Iako Ksaver svojom prostornom konfiguracijom nije tipično dječje igralište, dječja snalažljivost, imaginacija i mašta su od njega ipak napravili najbolje igralište. Dugački dio *pješачke ulice* koristio se za igre graničara, nogometa i igre kokota i između dvije vatre, brdo je poslužilo za vrijeme zimskih praznika kao malo sanjkalište. Okolni prostori između razina naselja su koristili kao zabavne prepreke prilikom igra loptica, lopova i policajaca. Igre skrivača su bile zabavne zbog zanimljivih prostora za skrivanje koje je kvart nudio, a stepenice ulaza u stanove su koristile kao mjesto sastajanja i ljetnih kasnonoćnih razglabanja o planovima za sutra: „Cijele dane, pa sjedili navečer..“ (Z., 20.12.2022.). Isprva prostor igre bio je širi prostor oko kuće, ali kako su djeca rasla, prostor igre se širio dalje po naselju: „(...) kad smo već krenuli u školu i onda smo smjeli ići do Poslovnog, tamo..“ (Vj., 14.11.2023.), pa se u vrhuncu dječje igre koristilo cijelo naselje.

Prisvajanje prostora, prema Lefebvreu (1996), nije samo pravo korištenja već izgrađenog prostora, nego i nova produkcija prostora kako bi taj prostor zadovoljio potrebe korisnika. To prisvajanje korisnicima daje mogućnost da u potpunosti koriste urbani prostor u svakodnevnom životu (Lefebvre 1996: 179) Kroz odrastanje i dječju igru prostor naselja je prisvojen kao igralište: „Imamo taj blagoslov da živimo tu di živimo, jer bili smo vani, a nismo bili na cesti, nismo bili u opasnosti. (...) Toliko prostora, mogli smo šta smo htjeli.“ (Vi., 14.11.2023.). Osim kao igralište, razna manja područja u naselju su prisvojena, dobila su nova imena i nova značenja. Tako se u naselju može pronaći *Kocka*- kvadratni prostor na poslovnom dijelu naselja (kojeg lokalno skraćeno zovemo *Poslovni*) gdje se često igrao nogomet; *Rupa* ili *Podrum*-prostor 'natkrivenog trga' na poslovnom dijelu naselja, mjesto igre za vrijeme kiše; *Panorama*-proširenje između stepenica s kojeg se pruža pogled na ostatak grada, mjesto noćnih razgovora i tajnih cigareta; *Zidić za bljuvanje*- mjesto odmora, mjesto dijeljenja tračeva i tajni nakon škole,

ali i mjesto povremenih povraćanja nakon mladenačkih noćnih izlazaka. Bila je i jasna podjela između *Velikog* i *Malog* brda: brda koja vode do Ksavera koja su imena dobila isključivo po međusobnoj razlici u veličini, ali su ujedinjena pod imenom *Dvojne garaže*¹³. Još je jedno brdo dobilo svoje ime, ono koje su djeca iz susjedstva zimi koristila kao malo sanjkalište: *Naše* brdo. Kako se cijelo naselje nalazi na brdu, stanari govore da žive *na Ksaveru (na kvartu)*, ne *u naselju Ksaver (u naselju)*. Primjetan je taj ostatak morfologije terena u suvremenom leksičkom i narativnom korištenju¹⁴. To prisvajanje prostora upisuje nove identitete u taj prostor koji su poznati samo stanarima ili užoj zajednici (djeca). Prostor nerijetko mijenja i svoju prvobitnu namjenu, trg postaje igralište, a zidići mjesta druženja.

Ipak odrastanje na Ksaveru nosilo je sa sobom i svoje izazove: nije postojao propisani kućni red tako da su djeca svoje slobodno vrijeme većinom provodili na 'pješačkoj ulici' (pa i u vrijeme kada su susjedi možda htjeli odmarati nakon posla). Susjeda je bilo „svakakvih“ (Vj, 14.11.2023.): dobrih i onih kojih su radili „probleme jer smo znali biti glasni dosta.“ (Vi, 14.11.2023.). Najveći neprijatelji dječje igre bili su susjedi supružnici, u sjećanju lokalne djece „Baka i Deda Sladoled“: „(...) oni su nam radili probleme, znali nas zalijevati vodom s terase, derat se na nas: 'Prekinite! Idite doma! Stišajte se!' i slično.“ (Vi., 14.11.2023.). Ipak: „su nam jednom nakon svih deračina i svega kupili slatkač.“ (Vi., 14.11.2023.). Odrastanje u nekom lokalnom prostoru i zajednici uvijek će biti i ostati rezervoar emocionalnog naboja i simboličko mjesto (Gulin Zrnić 2009: 157): „... ali to je meni najljepše razdoblje i sjećaš se ti...“ (Z., 20.12.2022.); „Mi smo odrasli u to neko zlatno doba...“ (Vj., 14.11.2023.). U slučaju ove djece i njihovog odrastanja, Ksaver postaje i ostaje idealizirano simbolično mjesto, na isti način na koji naselje Travno i prostor Mamutice djeci tog naselja su posebna i simbolična mjesta (usp. Gulin Zrnić 2009: Odrastanje u Novom Zagrebu). Dugotrajnim življenjem u jednom prostoru, a pogotovo odrastanjem, u pojedincu se, kroz lokalnu isprepletenost osobnog života, naselja, društvenih grupa s kojima je povezan i vrijednosti koje preuzima, oblikuje osobni identitet (Gulin Zrnić 2009: 240). Tako da je jedna od kazivačica izjavila da nikada ne bi htjela otići iz naselja: „ (...) mene čak ni ne zanima nigdje drugdje, ja znam da ću tu živjet cijeli svoj život (...)“ (Vi., 14.11.2023.)

Susjedski odnosi su mnogostruko definirani: kulturno i društveno, dok je fizička blizina baza i kontekst tog društvenog odnosa (Gulin Zrnić 2009: 143). Cijelo naselje Ksavera ipak je

¹³ Naziv preuzet od taksista i dostavljača pizze korišten tijekom 2000-tih

¹⁴ Za ostala naselja uobičajeno je da stanovnici govore da žive u naselju (npr. u Gajnicama, u Sopotu), ali naselja koja su na određenim geografskim položajima u gradu koji su specifične prostorne morfologije preuzimaju tu morfologiju u svoj narativ (na Bizeku- naselje se nalazi na brdu)

preveliko da bi moglo biti jedno susjedstvo, susjedstvo se ostvaruje na manjoj lokalnosti koju na Ksaveru označava grozd. U tom obliku je jedan grozd poput jednog ulaza u zgradu ili tek jednog kata u višekatnoj stambenoj zgradi. Razgovorom o odnosima na grozdu bila je neizbježna temporalna distinkcija prije i sada, sa sjetnim i idealiziranim govorom o prošlom vremenu te otuđenju koje je s vremenom nastupilo među ljudima što se ipak, prema kazivanju, nije isključivo dogodilo u kvartu. Iako se ljudi otuđuju, funkcionalno je većina originalnih stanara još uvijek vezana: „Ksaver je dosta prikrio to da su ovdje u pitanju stanovi. Mi k'o jako mali, nismo kužili da je ovo stan, ja sam živio u kući.“ (Vj., 14.11.2023.). Dijeljenjem vanjskih dijelova stanari su međuovisni i dijele iste probleme stanovanja na Ksaveru, a osim te međuovisnosti, neki susjedi vlastitim izborom stvaraju odnose s drugima s kojima lako pronalaze zajednički jezik ili dijele interese. Ipak bitno je biti *nenametljiv susjed* (vidi Gulin Zrnić 2009: Urbano susjedstvo, model "nenametljivog susjeda"), ne zalaziti u *tude domene*, ne ulaziti u sukobe i barem prividno zadržati traženu razinu pristojnosti. Kroz kazivanja sugovornika dobila sam nekoliko oprečnih odgovora kada je u pitanju bio Ksaver kao susjedstvo: „To je zajednica u kojoj svako svakog zna maltene, po mom mišljenju.“ (Vj., 14.11.2023.); „Danas ne znaš tko ti je susjed.“ (Vi., 14.11.2023.). Dugogodišnjim stanarima upoznavanje novih stanara predstavlja svojevrsni izazov, pogotovo zato što, kako navodi kazivač, novi stanari: „(...) nit' da će te pozdravit nit ništa“ (Vj., 14.11.2023.); „Ovi koji su sada novi, to nema komunikacije“ (M., 27.11.2023.). Nepoznavanje svojih susjeda dovodi do otežane komunikacije u susjedstvu, težeg pristupanja rješavanju problema i osjeća se nedostatak „pravih susjedskih odnosa“ (Vj., 14.11.2023.)

Kazivačica M. navodi da je socijalizacija unutar naselja bila intenzivnija u prošlosti: „ljudi su se prije puno više družili, jedni drugima išli, ali s godinama je to sve jenjavalo“, ali i pandemiju COVID-19 (2020./2021., koja je uzrokovala doslovno *socijalno distanciranje*) kao element otuđenja („Općenito su se ljudi otuđili“ (M., 27.11.2023.)) koji se nadovezao na odrastanje djece: „Djeca koja su zajedno išla u školu su se razišla, ali susjedi k'o susjedi, svako se svoga, svoje domene držao, nitko nije htio nikome pod kraj sad ići, nastale su komplikacije zbog te korone i to.“ (M., 27.11.2023.). Osim pandemije i općenitog otuđenja na odnose u naselju utječe i smjena stanara, ali svojevrsni starosjedioci još uvijek njeguju odnose i osjećaj zajedništva:

„Mi koji smo ostali se držimo skupa i razgovaramo, uvijek kad nekom nešto zatreba, netko nazove, pomogneš mu, odeš mu u dućan, baciš mu smeće i tako. Ili ako se sretnoš s nekim u gradu, pomogneš mu i to kad idemo doma, idemo zajedno i pričamo.“ (M., 27.11.2023.)

I kazivač Vj., koji je odrastao na Ksaveru zamjećuje promjene u razini socijalizacije koja je rezultat smjene stanara:

„Ja bih rek'o da su se pokvarili na kvartu susjedski odnosi. I imali smo dosta i ono za Božić pa ti susjedi donesu kolače, pa ti čestitaju rođendane i tak te neke gluposti, a sad ti na primjer, kak' ovi stariji ili odlaze (...) ili umiru, dođu neki novi i nema uopće toga.“ (Vj., 14.11.2023.)

Doima se da je propadanje prostora, svojevrsna anti-produkcija koja je spomenuta u prošlom poglavlju, je praćena i asocijalnošću u naselju: „Svatko je sam za sebe na ovom kvartu.“ (Vj., 14.11.2023.). Svi navedeni narativi imaju nostalgičnu notu i usporedba jest subjektivna, ali upravo ta subjektivnosti čini konstrukciju prostora i od prostora radi mjesto. Kako je prostor zapušten, tako su i neki odnosi zapušteni. Ovdje konstrukciju prostora možemo usko povezati s produkcijom prostora: propadanje prostora, u ovom slučaju, simbolizira i ukazuje na određeno propadanje zajednice.

Kroz poznavanje i snalaženje u prostoru također možemo povezati konstrukciju i produkciju Ksavera. Kao što je spomenuto, Ksaver je specifičan po svojim etažama koje su premošćene nizom stepeništa i nerijetko *pješačke ulice* i prolazi samo naprasno prestaju. Životom na Ksaveru i istraživanjem šireg prostora naselja kroz šetnje ili dječju igru (u slučaju kazivača Vj, i Vi.) stvara se mentalna karta naselja: „(...) poznajem cijeli kvart, sve ove male ulice, stepenice, lijeve, desne, tamo prostor oko uspinjače, sve znam.“ (M., 27.11.2023.); „(...) mi smo opet prošli kvart i prije smo ga stvarno znali napamet, trčali, bježali, skrivali se, igrali se (...)“ (Vi., 14.11.2023.). Nečesto se stanari (zbog nedostatka putokaza ili njihove loše pozicije u prostoru, više o tome kasnije) nađu u ulozi pomoćnika ili navigatora dostavljača hrane, prolaznika, pa čak i policije ili djelatnika hitne medicinske pomoći. Šetanje naseljem nudi uvid u različita rješenja uređenja okućnice, vrata. Zbog konfiguracije prostora nerijetka je mogućnost djelomičnog voajerizma, pogleda u tuđe stanove, otkrivanje njihovih rasporeda, veličina, usporedbe sa svojim i zamišljanjem života u njima.

Sve navedeno: bivanje i socijalizacija u prostoru, odrastanje, upoznavanje, prisvajanje prostora, doprinosi urbanom lokalizmu (Gulin Zrnić 2009: 240), osjećaju sigurnosti, poznatosti prostora i ljudi, osjećaju pripadnosti (ibid.).

5. Prijepori u prostoru

Prijeporni prostori su mjesta koja kroz svoju određenost sukobima koji proizlaze iz značenja koja su im pripisana „konkretiziraju temeljne i ponavljajuće, a inače nepropitivane, ideološke i društvene okvire koji strukturiraju praksu“ (Low, Lawrence Zúñiga 2007: 246). Prijeporni prostori na Ksaveru su nužno javni prostori, a javni je prostor u velikoj mjeri isprepleten sa privatnom domenom stanara. Iako kroz zonu A dominira privatna odnosno stambena domena naselja, ta taj stambeni dio međupovezan je s javnim prostorom naselja: ulice, prolazi između stanova, stepeništa. Zone B i C su javni prostori poslovne namjene, u njima nema stambenih jedinica, na kojima se nalaze javne službe i ustanove (Ministarstvo zdravstva RH, Hamag Bicro, Zdravstveno veleučilište) te služi kao centralni prostor naselja na kojem se nalaze svi sadržaji koje naselje nudi. Na tom prostoru se nalazi i spomenuti *natkriveni trg*, pješački prolazi i otvoreni trgovi, improvizirani parkinzi, ali i kafići i dućan.

Kroz ovo poglavlje vidjet ćemo kako javni prostor postaje parkiralište, mjesto za odlaganje otpada, ali i mjesto do kojeg nije lako doći. Fokus je na problemima koje su stanari sami prepoznali i koje su spominjali kroz provedene intervjuje i problemima koje sam kao istraživačica prepoznala opetovanim izlascima na teren, ali i životom u naselju.

6.1 Problem parkinga

Privatni automobili s vremenom prestaju biti objekti koji su teško dostižni široj populaciji i postaju univerzalni element urbanih zajednica (usp. Tuvikene 2019). Automobili, kao mobilni predmeti nude slobodu i kontrolu nad prostorom (usp. Wollen i Kerr 2002), predstavljaju status (usp. Yazıcı 2013), povećavaju komfor (usp. Kent 2015), simboliziraju razvoj (usp. Edensor 2004) i predstavlja moderno urbano stanje (usp. Thrift 2004) (sve navedeno prema Kurnicki 2020: 708). Iako su mobilni, njihovo vrijeme mirovanja u jednakoj, ako ne i većoj mjeri od vremena kretanja uvjetuje doživljaj, organizaciju i prakse urbanog života (ibid.). U praksi parkinga fizičko okruženje (okoliš) i društvene interakcije zajedno podržavaju organizaciju (ne)pokretnosti u naselju (ibid.). Parking je izvrstan primjer za istraživanje normativnosti društvenih praksi jer proizlazi iz svakodnevne performativne koordinacije uz aktivne praktične prilagodbe, i kompozicije okruženja koji ima kratkotrajne i dugotrajne posljedice (ibid.: 709-710). Parking ima distinktivnu normativnu i legalnu stranu što ujedinjuje probleme vlasništva, osjećaj komunalnosti i osjećaj pravde (usp. Marusek 2012).

Problem parkinga je jedan od problema koji su svi sugovornici prepoznali kao jedan od najvećih na naselju. Taj problem nije specifičan za naselje Ksaver, već se mnoga zagrebačka naselja

susreću s istim. Na mrežnim portalima su dostupni brojni članci koji problematiziraju temu parkinga i nedostatka parkirnih mjesta u raznim naseljima i diljem grada Zagreba. Stanari naselja Knežije pribjegavaju nepropisnom parkingu na pločnicima i zelenim površinama (Kruljac 2023)¹⁵, dok je jedan stanar na Ferenščici *rezervirao* svoje parkirno mjesto plinskom bocom koju je metalnim lancem osigurao za obližnji stup, što ne bi nužno predstavljalo problem kada se u neposrednoj blizini ne bi nalazio dječji vrtić ("Rezervacija parkinga")¹⁶. Mnogi novinski članci citiraju Facebook komentare građana koji pronalazak parkinga u svojem naselju uspoređuju s dobitkom na lutriji.

Propisani parking u gradu Zagrebu u nadležnosti je podružnice Zagrebačkog holdinga, Zagrebparking koji definira parkirne zone i cijene parkiranja. Južni ulaz istočnog dijela naselja (Mlinarska ulica) reguliran je kao I. parkirna zona (od rujna 2019. godine, do tada II. parkirna zona (Asipi 2019)¹⁷), u kojoj se parking naplaćuje od 8-22 sata svaki radni dan. Ipak, stanari naselja Ksaver nemaju pravo kupovine povlaštene parkirne karte na Mlinarskoj ulici jer njihova adresa nije na toj ulici.

Osim opcije parkiranja u I. parkirnoj zoni, stanari i korisnici naselja parkiraju na prostorima *improvziranog parkinga* (koji nije nužno propisan ili reguliran) ili na prostorima gdje je parking zabranjen (prometnim znakovima ili pozicijom unutar raskrižja). Na sjevernom ulazu u naselje nalazi se i prostor uređenih parkirnih mjesta koja se ne naplaćuju, ali jedan dio parkinga limitiranog je pristupa jer pristup regulira zaštitar dizanjem i spuštanjem rampe.

¹⁵ Kruljac 2023., pristup 06.12.2023. <https://www.zagreb.info/aktualno/zg/foto-zelena-povrsina-nogostup-evo-kako-se-parkiraju-kauboji-na-kneziji/502827/>

¹⁶ "Rezervacija parkinga", pristup 06.12.2023. <https://danas.hr/hrvatska/rezervirao-parking-plinskom-bocom-mozda-je-bezopasna-ali-je-udaljena-od-djecjeg-vrtica-15-metara-b806a5e2-6f63-11ee-b4fe-0ee8f36581c7>

¹⁷ Asipi 2019. pristup 06.12.2023. <https://www.24sata.hr/news/miki-nikada-ne-spava-od-rujna-jos-siri-parking-zone-u-zagrebu-645659>

Karta 2. s legendom, stanje parkinga na istočnoj strani naselja Ksaver (autorska karta na podlozi preuzetoj s DGU: <https://geoportal.dgu.hr/>)

U naselju Ksaver postoje dva garažna kompleksa, oba se nalaze na istočnom dijelu naselja i može im se pristupiti jedino sa Ksaverske ceste. Jedan od njih (onaj sjeverniji), koji se proteže ispod zone C naselja, ima 307 označenih parkirnih mjesta ili pojedinačnih garažnih mjesta, dok manji koji se nalazi na južnoj strani zone A i u njemu se nalazi 15-ak pojedinačnih garažnih mjesta¹⁸. Razgovorom s jednom od sugovornica, vlasnicom jednog od kafića u naselju i stanarkom naselja, saznala sam da „garaže više ne zadovoljavaju standarde jer cijevi su,(...), prenisko postavljene“ (T., 14.12.2022.) (slika 13.).

¹⁸ Ustanovljeno bivanjem na terenu

Sl. 16. Stanje u velikom garažnom kompleksu (autorska fotografija, 2023)

Ipak, garaže su u korištenju i sa sjeverne strane im mogu pristupiti samo osobe s dozvolom, jer se pred ulazom u garažu i uređeni parking nalazi rampa. Rampa ne postoji na južnoj strani ulaska u veći garažni kompleks, pa se s te strane može autom pristupiti garaži u slučaju da stanari svoja vozila parkirana na brdima trebaju skloniti od vremenskih neprilika, primjerice tuče iako za to nužno nemaju dozvolu ili dopuštenje. Ispred tog ulaza se nalazi *kućica* za zaštitara, ali zadnjih godina u njoj se vrlo rijetko može naći zaštitar u smjeni. U manji garažni kompleks (onaj južni) mogu ući samo osobe koje imaju garažu unutar tog kompleksa jer su ugrađena metalna vrata koja se otvaraju daljinskim upravljačem (slika 14.). Osim garažnog prostora, većinom ne postoji prostor propisanog parkinga i uređenih parkirnih mjesta.

Sl. 17. Ulaz u manji garažni kompleks (autorska fotografija, 2023)

Iz jednog kazivanja saznajemo da se vlasnici garaža ipak ne parkiraju uvijek u svoje garaže: „(...) nemamo nikakva pravila k'o gdje smije stat, tko ima garažu, tko nema, svi parkiraju vani. To je veliki problem, znam susjede koji imaju dvije garaže, pa parkiraju vani.“ (M., 27.11.2023.). Automobili stanara koji nemaju garažu većinom su parkirani na dva brda koja vode do spomenutih garaža na improviziranom parkingu ili na Ksaverskoj cesti, ali zbog automobila vlasnika garaža koji parkiraju na istim prostorima i sve većeg priljeva studenata i stranki poslovnih prostora zone B i C „je malo teže naći parking“ (Vi., 14.11.2023.). Zbog toga je kazivačica T. primjerice u potpunosti odustala od korištenja osobnog vozila jer „(...)Vidim koliko se moj sin i supruga pate s parkiranjem recimo. Ja prije obavim, nego što oni dođu do grada sve.“ (T., 14.12.2022.). Zbog limitiranog broja postojećih garažnih mjesta i nemogućnosti izgradnje novih u prostoru naselja u okvirima povećane potražnje ta mjesta postižu visoke prodajne cijene ili riječima kazivačice: „ (...) garaže su svoje tržište sad, možeš za te novce kupiti stan. Jako su skupe...“ (Z., 20.12.2022.).

Na spomenutim brdima parking je improviziran, točnije nije propisan označenim parkirnim mjestima. Dakle, ovaj prostor (parking) nije u jurisdikciji Zagrebparkinga već po potrebi na teren izlaze prometni redari Sektora za komunalno i prometno redarstvo. Oni obavljaju poslove nadzora nepropisno zaustavljenih i parkiranih vozila, upravljaju prometom, izdaju naredbe za

premještanje nepropisno zaustavljenih i parkiranih vozila ("Prometno redarstvo"¹⁹). Nerijetko se prometne redare može vidjeti kako nizu parkiranih automobila ispisuju kazne za nepropisno parkiranje, a ponekad, na poziv nezadovoljnih susjeda, dolazi i *pauk* Zagrebačkog holdinga i uklanja nepropisno parkirane automobile (prostor označen plavim krugovima na karti 3). Svojevremenim razgovorom sa zaposlenikom Zagrebačkog holdinga rečeno mi je da je su najčešće dolaze na poziv zabrinute susjede koju je strah proći automobilom jer je slabija preglednost, ali i manja površina kolnika zbog parkiranih automobila.

Karta 3. s legendom, zaokružen je prostor na kojem se najčešće može vidjeti prometni redar (autorska karta na podlozi preuzetoj s DGU: <https://geoportal.dgu.hr/>)

Prostor parkinga se proširio i u zone B i C koje su prilikom projektiranja bile zamišljene kao *pješačke zone*: „Znači imate probleme s parkiranjem sad, ova, ova zona je zapravo po nacrtima pješačka zona, tu auti ne bi smjeli doći.“ (Z. 20.12.2022.), ali ponovno pristup je rezerviran za određene pojedince. Ti pojedinci su neki stanari, ali većinom na ulasku u te zone stoji rampa kojom upravlja zaštitar. Susjeda Z. navodi da ulazak automobila uvelike ovisi o dogovoru sa zaštitarima²⁰: „(...) ono evo pusti me 10 kn-20 kn pa onda tu možeš parkirati koliko hoćeš (...)“ (Z., 20.12.2022.). Tako je prostor zone B, na kojem je ulaz i u uspinjaču postao je uređeno parkiralište²¹ (usp. sl. 18). S obzirom na to da je parkiralište, u ovom slučaju, izvedeno na prostoru društvene namjene (prostor prolaska, hodanja, kretanja pješaka), ovakav prostor možemo nazvati napadnutim prostorom (*engl.* invaded space). Taj koncept označava „žrtvovanje“ javnog prostora za potrebe automobila, što efektivno znači da se za potrebe kretanja automobila, a u ovom slučaju i potrebe njihovog mirovanja, uzurpiraju društvene potrebe (usp. Carmona 2015).

¹⁹ "Prometno redarstvo" pristup 01.01.2024. <https://www.zagreb.hr/prometno-redarstvo/37008>

²⁰ Tamo su postavljeni od dolaska Ministarstva zdravstva RH u poslovni prostor u naselju

²¹ Iscrtana su parkirna mjesta, većinom rezervirana tablama

Sl. 18. Zona B, razina na kojoj se nalazi pristup uspinjači 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (desno, autorska fotografija, 2023)

Naselje Ksaver okruženo je s tri ulice: Ksaverskom cestom na istoku, Mlinarskom ulicom na jugu i Jurjevskom ulicom na zapadu. Svaka od njih je specifična po svojem statusu unutar sustava parkinga: Ksaverska cesta nije parkirna zona, Mlinarska je I. zona parkiranja, dok Jurjevska na potezu uz naselje Ksaver također nije parkirna zona. Na te tri ulice „razlio“ se parking iz potrebe stanara i korisnika poslovnih prostora Ksavera. Na Ksaverskoj cesti nema označenih parkirnih mjesta, automobili se parkiraju uz tramvajsku prugu na poluuređenim parkirnim mjestima (nisu označena crtama kao slično parkirno rješenje južnije od Gupčeve zvijezde) ili na pločniku uz cestu (slika 19.). U ovom slučaju također govorimo o obliku napadnutog prostora. Na Ksaverskoj je cesti pločnik možda i dovoljno širok za suživot parkiranih automobila i potrebe svih pješaka (roditelji s dječjim kolicima, osobe u invalidskim kolicima), ali situacija nije takva na Jurjevskoj ulici. Ipak parkiranje na pločniku kao opće prihvaćeni oblik parkiranja negativan je trend, a kao oblik javnog ponašanja pokazao se teškim za promijeniti (usp. Sherouse 2018). Osim parkiranih automobila na pločniku prepreka nesmetanom kretanju su i izlazi iz dvorišta, pa primarno biciklisti, roleri i skateboarderi moraju biti posebno pažljivi. Vrlo često se i ispred pješačkog ulaza u naselje nalazi parkirani automobil (slika 20.).

Sl. 19. Parkiranje na Ksaverskoj cesti uz tramvajsku prugu i na pločniku (preuzeto s Google maps: <https://www.google.com/maps> (pristup: 20.12.2023))

Sl. 20. Usporedba pješačkog ulaza 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (desno, autorska fotografija, 2023.)

Problem parkiranja možemo uočiti i u gornjem dijelu naselja na dvosmjernoj Jurjevskoj ulici kojom prometuju automobili i autobusi. Količina parkirnih mjesta na Jurjevskoj ulici nije dovoljna za sve stanare stoga stanari pribjegavaju nepropisnom parkingu uz cestu iznad Park šume Orlovac gdje je i aktivno klizište²² (slika 21.), prenamjenom vlastitih dvorišta kako bi stvorili parkirno mjesto za barem jedno od svojih vozila (slika 22.) ili parkingom na pločniku (slika 23.). U slučaju Jurjevske ulice i parkiranja na pločniku (u usporedbi s parkingom na Ksaverskoj) možemo govoriti o istinski napadnutom prostoru koji u ovom slučaju od pješaka zahtijeva posebne prilagodbe za kretanje ulicom. Automobili predstavljaju prepreke u nesmetanom kretanju pješaka, pješaci moraju stalno izlaziti na ulicu, dok biciklisti, roditelji s dječjim kolicima ili osobe u invalidskim kolicima su u potpunosti izgurani na ulicu. Automobili monopoliziraju javni pješački prostor. Na drugoj strani Jurjevske ulice postoji pločnik, ali on je

²² Informacija potvrđena na zagrebačkom Geoportalu, pristup 29.12.2023. <https://geoportalo.zagreb.hr/>

smješten na uzvisini i prepleten stepenicama na prostorima automobilskih izlaza iz dvorišta tako da je monopol vozila nad pješačkim prostorom još osjetniji.

Sl. 21. Parkiranje uz cestu na Jurjevskoj, s lijeve strane fotografije, prostor klizišta (preuzeto s Google maps: <https://www.google.com/maps> (pristup: 20.12.2023))

Sl. 22. Prenamjena dvorišta u parkirna mjesta na gornjem dijelu Ksavera (preuzeto s Google maps: <https://www.google.com/maps> (pristup: 20.12.2023))

Sl. 23. Parking na Jurjevskoj, parkiranje na pločniku (preuzeto s Google maps: <https://www.google.com/maps> (pristup: 20.12.2023))

Mnogi portali i ekološke organizacije poput Zelene akcije, ali i statističke službe grada upućuju da broj automobila u gradu raste. 1980. godine ukupno registriranih vozila u gradu Zagrebu bilo je 179 523 automobila, a 2011. je bio vrhunac s 395 391 vozila nakon čega brojka opada do 2014., odnosno nakon 2014. ponovno raste, ali se ne prelazi brojka iz 2011. (Šiško i Polančec 2019: 238). U razdoblju od 2015. do 2019. godine broj registriranih automobila porastao za 21,6% (Kožul, Polančec i Šiško 2021: 93). Na kraju 2022. godine broj registriranih osobnih automobila bio je 364 924 (Šiško i Polančec 2023: 25²³). Sveukupno je vidljiv trend rasta broja osobnih vozila u urbanoj sredini. Nema razloga misliti da je u tom smislu naselje Ksaver iznimka, jer se porast u broju vozila u naselju može zamijetiti prolaskom godina i stalnim otežanjem pronalaska parkinga.

Parking je, kao što je već navedeno, fenomen svih motoriziranih gradova, mnogi europski gradovi (pr. Bukurešt²⁴, Tbilisi²⁵, itd.) za taj fenomen nisu još našli odgovarajuća rješenja. Takva je situacija i u Zagrebu. Primjerom ove mikrolokacije možemo lakše sagledati višestrukost problema kada su u pitanju parkirna rješenja u gradu Zagrebu: porast broja automobila u gradu, opći nedostatak informacija o količini vozila po naseljima (pa samim time nedostatak informacije koliko parkirnih mjesta nedostaje), sveprisutan nedostatak parkirnih mjesta zbog konfiguracije i veličine gradskih ulica, itd. Slojevitosti tog problema na naselju Ksaver pridonosi specifičnost zemljišno-pravnih odnosa jer su prostori koji se koriste za parkiranje su u različitim vlasništvima. Garažni kompleksi i zone B i C su i danas upisani pod Hidroelektrikom (investitor i voditelj projekta naselja Ksaver) koja je likvidirana nakon provedenog stečajnog postupka, dok su prilazi naselju (brda na kojima se stanari parkiraju) u vlasništvu Grada. Moguće djelomično rješenje problema parkinga na Ksaveru leži u sanaciji postojeće garaže i uspostave rezerviranog parkinga za stanare, ali zbog stanja u zemljišnim knjigama pitanje je tko bi trebao provesti takvo ili slično rješenje.

6.2 Dostupnost Ksavera

[op. a. govoreći o ocu] Bilo mu je teško. On je uvijek bio gore u sobi, kad je iš'o po štengama onda smo ga ja i brat vodili. (...) I u stanu su mu bile problem štenge, zato smo morali ugraditi rukohvat, ali dobro danas sutra trebat će i nama. (M., 27.11.2023.)

²³ MUP, GU za obnovu, izgradnju, prostorno uređenje, graditeljstvo, komunalne poslove i promet, ZH, podružnica Zagrebparking

²⁴ Usp. Popescu 2022

²⁵ Usp. Sherouse 2018

Na otežani pronalazak parkinga se naslanja i općenita tema dostupnosti kako javnih prostora u naselju tako i do samih stanova i privatnih prostora. Dok se dostupnost ili pristupačnost može promatrati iz nekoliko aspekata (prostorna, socijalna, kulturna, ekonomska, politička...), u kontekstu ovog rada fokus će biti na prostornoj dostupnosti. Pristupačnost prostora preduvjet je za neovisno življenje osoba s invaliditetom ili starijim i teže pokretnim osobama i njihovo puno i ravnopravno sudjelovanje u društvu (Bobuš et al. 2019: 18). Invaliditet se često interpretira u kontekstu izgrađenog okoliša koji je za osobe se tjelesnim oštećenjima nepristupačan (Šakaja 2018: 58), a mobilnost u naseljima preduvjet je neovisnosti i društvenoj integraciji osoba s invaliditetom (ibid.)

Javni prostori, koji su, kao što sam naglasila isprepleteni s privatnom domenom na naselju Ksaver, prema svojoj bi definiciji trebali biti otvoreni i pristupačni za cijelo društvo, što često nije praksa (usp. Neal 2010). Na naselju Ksaver prepreku jednakopravnoj pristupačnosti javnim prostorima, ali i privatnim stanovima predstavlja konfiguracija prostora i količina stepenica kojima su etaže naselja povezane, ali i nedostatak infrastrukture koja bi to premostila (npr. rampe ili liftovi). Naselje arhitektonski i urbanistički nije projektirano kao naselje kojem bilo tko može pristupiti, a rasporedom ulica i zamršenošću tlocrta dodatno onemogućuje da se naselje koristi kao prostor prolaska. Vrlo često, gotovo uvijek, su stepenice jedini način za pristupiti stanu na Ksaveru. Te brojne stepenice predstavljaju sve veći izazov sve starijem stanovništvu, a za osobe u invalidskim kolicima to znači potpunu nemogućnost dolaska do stana ili izlaska iz istog.

Popis stanovništva ukazuje da je prosječna starost stanovništva u naselju približno slična 2011. i 2021. godine (u rasponu 44-50 godina), no uočljiv je rast samačkih kućanstava s 30-35 % (2011.) na 35-41 % (2021) (Geoportal)²⁶, Državni zavod za statistiku: Popisi stanovništva 2011. i 2021.).²⁷ Iako za popis 2011. nije dostupna informacija udjela starijih od 65 godina, popisom 2021. zabilježeno je da je na sjevernom dijelu naselja (koji je usko povezan s prostorom uspinjače) taj postotak 30-46 %, a na južnom dijelu naselja (gdje stanari moraju koristiti stepenice kako bi došli do svojih stanova) 25-30 % (ibid.). Mlađi stanari naselja uviđaju taj problem i suosjećaju sa svojim starijim susjedima: „(...) nije lako starijim ljudima, prvo našoj mami, popet se uz taj brijeg i uz sve te stepenice“ (Vi., 14.11.2023.). Dok se većina starijih

²⁶ Za popis stanovništva 2011. Geoportal nudi detaljnije informacije ovisno o pripadnosti mjesnom odboru, tako da je prosječna starost na sjevernom dijelu naselja (MO Gupčeva zvijezda) 47- 50 godina, dok je na južnom dijelu naselja (MO Gornji grad) nešto mlađe stanovništvo starosti 44- 47 godina. Takva raspodjela informacije po prostoru je ponuđena samo za određene informacije prikupljene popisom iz 2021.

²⁷ <https://dzs.gov.hr/popisi-stanovnistva/421>, pristup 04.01.2024.

stanara svakodnevno muči sa stepenicama, neki su, kao što je spomenuto, priskočili rješavanju problema zamjenom stanova unutar naselja sa stanovima koji je na marginama naselja ili dijelu naselja koje je uže povezano s uspinjačom.

Problemu otežane dostupnosti pristupa se 2013. godine ("Uspinjača u funkciji"²⁸), kada je na centralnom prostoru naselja osposobljena druga zagrebačka uspinjača. Njezina zadaća je da pomaže pristupu stanovima na centralnom dijelu naselja (sjeverni dio naselja, točno iznad odnosno zapadno od zona B i C). Izgrađena je u prvoj etapi gradnje, ali od izgradnje do 2013. ona nije bila u funkciji.

Prva zagrebačka uspinjača se nalazi u centru grada i spaja Donji grad (ulica Josipa Eugena Tomića) i Gornji grad (Strossmayerovo šetalište) (shodno ima samo dvije stanice- početnu i završnu), puštena je u promet 1890. (K.V "Uspinjača")²⁹. Uspinjačom u Tomićevoj upravljaju zaposlenici ZET-a koji prodaju karte za vožnju (0,66 eura za jednu vožnju), puštaju putnike u kabine, zatvaraju kabine i upravljaju kabinama. Uspinjača vozi svakih deset minuta, njezina kapacitet je 28 odraslih putnika, a vožnja od Tomićeve do Gornjeg grada traje nešto više od minute, točnije 64 sekunde, njezino radno vrijeme je 6:30-22:00³⁰.

Na Ksaveru je dijametralno suprotna situacija. Uspinjača na Ksaveru ima četiri stanice (pet ako brojimo početnu stanicu, stanicu 0, koja se nalazi na najvišoj etaži poslovnog dijela naselja, zona B). Uspinjača je automatizirana, funkcionira kao obično dizalo u kojem putnici sami biraju na koju etažu žele doći (slika 24.), a vožnja je besplatna. Ona nema raspored vožnje nego radi isključivo na poziv putnika, a put od nulte razine do vrha u prosjeku traje minutu i pol odnosno 90 sekundi. Također njezin kapacitet je dosta manji nego kapacitet uspinjače u Tomićevoj, njome se u jednoj vožnji može voziti maksimalno 12 osoba (maksimalni težinski kapacitet je 900 kilograma).

²⁸ "Uspinjača u funkciji" pristup: 04.01.2024. <https://www.zagreb.hr/uspinjaca-na-ksaveru-u-funkciji-nakon-33-godine/55921>

²⁹ K.V. "Uspinjača" pristup 03.01.2023. <https://www.zgportal.com/zginfo/uspinjaca-66-metara-pruge-koja-spaja-zagrebacki-gornji-i-donji-grad/>

³⁰ "ZET uspinjača" pristup 04.01.2023, <https://www.zet.hr/uspinjaca/detaljnije/403>

Sl. 24. Upravljačka ploča uspinjače (autorska fotografija, 2024)

Primarna zadaća uspinjače je smanjenje problema dostupnosti stanovima na centralnom dijelu naselja, ali ga nikako ne rješava u potpunosti. Popravljen je na apel stanara koje je vodila prof. dr. Jelena Aurer nakon 33 godine nefunkcioniranja. Taj apel možemo okarakterizirati kao građansku ili participativnu inicijativu koja je urodila plodom. U ovom radu građanska inicijativa se smatra kao organizirani napori i aktivnosti pojedinaca, grupe ili organizacije u rješavanju socijalne, kulturne, političke ili okolišne probleme unutar zajednice ili društva. Te inicijative, kao i ova u primjeru, za cilj imaju pozitivnu promjenu i poboljšanje uvjeta za pripadnike zajednice. Participatorne inicijative se odnose na pristup koji uključuje aktivni i kolaborativni angažman pripadnika zajednice u različitim aspektima donošenja odluka ili, u ovom slučaju, razvojnih projekata. Zajednica primjenjuje i ujedinjuje svoja lokalna znanja, perspektive i iskustva kako bi učinila nešto pozitivno za pripadnike te zajednice.

Sl. 25. Fotografija položaja uspinjače (crveni kvadrat) s trasom i pozicijom stanica (podloga je preuzeta s portala Uređenja zemlja (<https://oss.uredjenazemlja.hr/map>, pristup 09.01.2024.), ucrtane informacije: autorski rad)

Popravak uspinjače 2013. se godine koristio u promotivne svrhe bivšeg gradonačelnika Milana Bandića, pa se u spomen na njegovo djelovanje i ulogu u popravku uspinjače, na njezinom ulazu može naći plaketa zahvale (slika 26.).

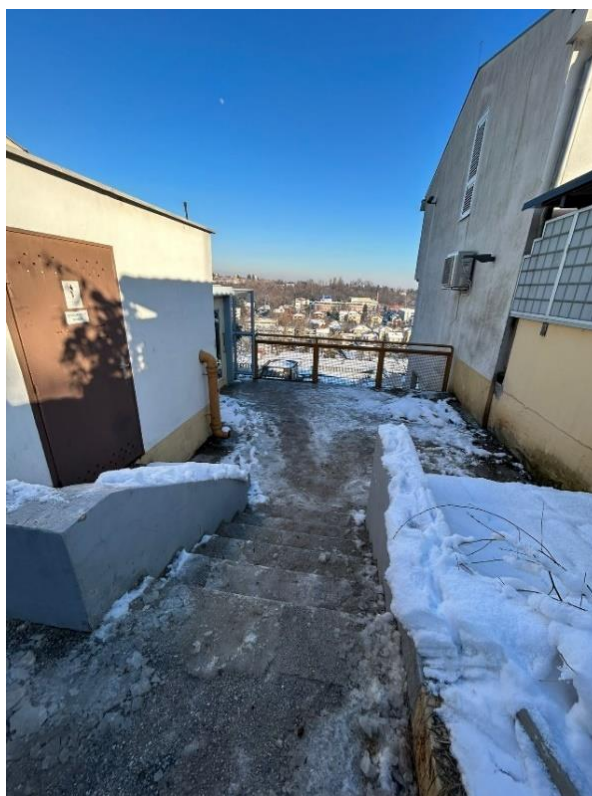

Sl. 26. Plaketa postavljena u znak zahvalnosti za popravak uspinjače (autorska fotografija, 2023)

Prema online izvorima i medijskim napisima Gradsko stambeno komunalno gospodarstvo (tvrtka pod Zagrebačkim holdingom) ima zadaću održavanja i vršenja potrebnih popravaka, ali su taj posao *outsourceli* tvrtki ThyssenKrupp dizala d.o.o. (Dimitrijević "Iz proračuna za

dizalo"³¹). Uz ovu uspinjaču se vežu mnogobrojne afere. Online su dostupni brojni članci koji tematiziraju probleme koji se vežu uz ovu uspinjaču, od kvarova preko zarobljenih putnika do gradskih novaca koji su utrošeni za opetovane popravke. Nerijetko se dogodi da netko od stanara ili korisnika uspinjače u njoj ostane zarobljen (Dimitrijević "Dizalo zarobilo ljude")³². Danas se za uspinjaču brine tvrtka Projekti dizala d.o.o. na čijim se web stranicama može vidjeti da su baš oni proveli modernizaciju uspinjače, odnosno dizala na Ksaveru. Uspinjača je ipak svakodnevno u korištenju.

Na to valja nadodati da uspinjača fizički nije univerzalno pristupačna i dostupna. Do ulaza u uspinjaču s Jurjevske ulice treba ipak proći manji set stepenica (slika 27.), dok do ulaza na 0 razini (na području zone B) vodi veći set stepenica (slika 28.) ili mu se može pristupiti automobilskom rampom kojoj nemaju svi pristup zbog regulacije dostupnosti zaštitarom. Sve navedeno se pokazuje kao primjer prostorne isključenosti, dok silni popravci uspinjače također reflektiraju propadanje naselja u cjelini: konstantno popravljanje, a nikad rekonstrukcija.

Sl. 27. Prilaz uspinjači s Jurjevske ulice (autorska fotografija, 2024)

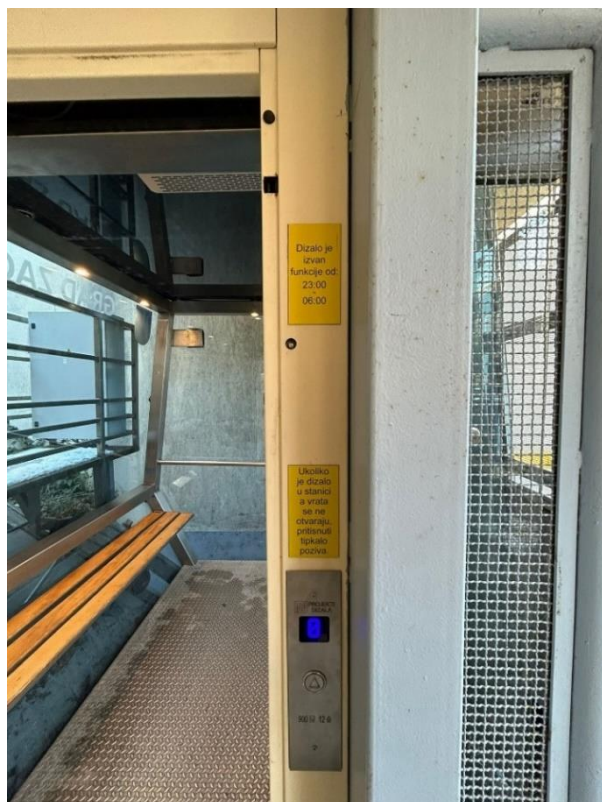
³¹ Dimitrijević "Iz proračuna za dizalo" pristup 06.12.2023, <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/zagreb-iz-proracuna-potrosio-tri-milijuna-kn-na-ovo-dizalo-ni-nakon-103-popravka-ne-radi-dobro/>

³² Dimitrijević "Dizalo zarobilo ljude" pristup 06.12.2023, <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/video-dizalo-koje-je-grad-popravljao-113-puta-zarobilo-ljude-na-ksaveru-dva-dana-ranije-tvrdili-da-je-sigurno/>

Sl. 28. Prilaz uspinjači s centralnog dijela naselja 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023)

Unazad nekoliko godina ima radno vrijeme 6:00-23:00 (slika 29.), dok u početku funkcioniranja nije imala radno vrijeme. To radno vrijeme je od strane kazivačice T. okarakterizirano kao „veliki minus jer mislim može vam (trebati) hitna, jer da treba doć' u 1 sat (ujutro) i nekog otpeljati naravno da mora po stepenicama nositi“.

Sl. 29. Upute za korištenje uspinjače, interijer (autorska fotografija, 2024)

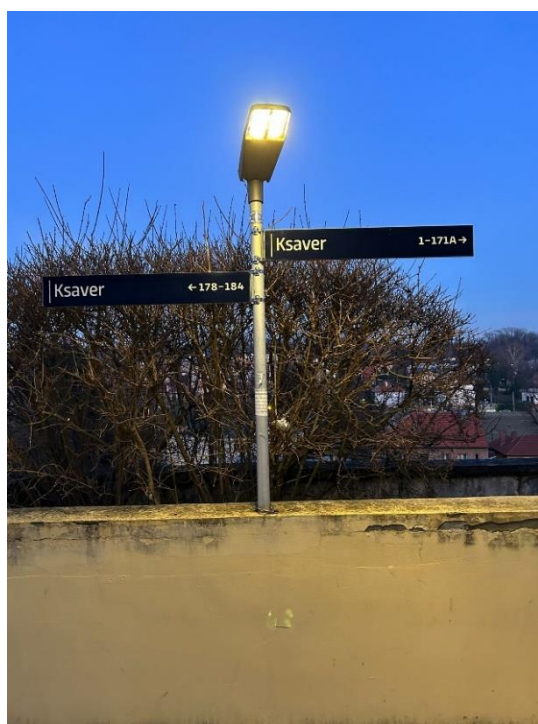
Problem dostupnosti, kao što je natuknuto, nije rezerviran samo za stanare već predstavlja potencijalni problem i hitnim službama, što je jedna od briga kazivača VJ.: „ (...) ili da bude neki požar, tu onda stvarno nastaju neki pravi problemi. Dosta sam puta razmišljao o tome, ali nemam blage veze kako bi vatrogasci pristupili centralnim stanovima u slučaju požara. Došli bi valjda dolje s autima i onda bi pješke išli, nemaju šta (...)“. Na sreću nikada nismo doživjeli požar na stambenom dijelu naselja i vatrogasci nikada tamo nisu morali intervenirati, ali sam osobno nedavno morala pozvati hitnu medicinsku pomoć. Dolazak hitne pomoći uključivao je dvostruko objašnjavanje kako kolima pristupiti naselju i stanu, kao i dva ljudska putokaza (ja i moj partner) koja su pokazivali kolima gdje treba doći i stati. Medicinski tehničar je prilikom penjanja do stana pitao postoji li drugi način za pristupiti stanu (odnosno spustiti pacijenta do kola), na što sam mu odgovorila negativno.

Baš primarno zbog potreba hitnih službi i sve većeg broja starijih stanara i samačkih kućanstava u naselju su po prvi put 2022. na inicijativu članova ogranka HSLS-a Gornji grad ugrađeni i putokazi po cijelom naselju³³. Do tada su se putokazi mogli naći samo na području oko uspinjače (slika 30.). Pokretači postavljanja putokaza navode kako: „nisu bili potaknuti izgubljenim dostavljačima ili promašenim sastancima u Ministarstvu zdravstva, iako su i oni dobar razlog, već brigom u osami naših starijih sugrađana do kojih hitne službe nisu znale doći ukoliko ih oni sami u samom trenutku borbe za život ne navode k sebi“ (ibid.). Naveli su da im je u narednoj (2023.) godini cilj: „provesti plan i realizirati adekvatnu prostornu evidenciju kompleksa Ksaver kako bi svatko bio siguran da će biti pronađen, bilo da mu žuri netko s online naručenim ručkom ili da mu spasi život!“ (ibid.). Za mjesto postavljanja poslužili su stupovi javne rasvjete koji su svi različitih visina, pa su shodno i putokazi na različitim visinama u odnosu na prolaznike (slike 31 i 32). Veoma su oskudni, upućuju u generalnom smjeru kretanja (primjerice u smjeru brojeva 1-171 A ili u smjeru brojeva 1-148) i općenito ih je premalo. Stari putokazi (slika 30.) na centralnom dijelu naselja okolo uspinjače su specifičniji i jasnije upućuju na smjer kretanja, ali korisni su samo za uži prostor oko uspinjače. Ne može se negirati da novi putokazi u određenoj mjeri olakšavaju snalaženje po naselju, ali kako ih nije dovoljno i kako su informacije koje nude veoma štire u hitnim situacijama vjerojatno ne pomažu dovoljno. Na moj upit medicinarima koji su došli na intervenciju na Badnjak jesu li primijetili te putokaze, dobila sam negativan odgovor s komentarom da ne znaju kako bi se snašli da ih nismo čekali na mjestu kojem su mogli pristupiti kolima.

³³ "HSLS ugrađuje putokaze", pristup 09.01.2023 <https://hsls.hr/web/ksaver-40-godina-izgubljeni-u-svom-gradu/>

Sl. 30. Stari putokazi u blizini uspinjače (autorska fotografija, 2023)

Sl. 31. Dva putokaza (autorska fotografija, 2023)

Sl. 32. Putokaz (autorska fotografija, 2024)

Zanimljivost u temi dostupnosti je i činjenica da u naselju nema većeg dućana, ne postoji pekara ili slično, što znači da stanari nužno moraju odlaziti iz naselja kako bi se bolje opskrbili: „Premda što se tiče šopinga, to se mora ić' vani, s autom moraš ić' jer tu nemaš veliki šoping centar ili barem veći dućan. (...) Sve to moraš nositi..“ (M., 27.11.2023.) Maleni dućan koji postoji na naselju, odaje dojam da je svojom ponudom više namijenjen korisnicima poslovnih prostora i fakulteta nego stanarima naselja. Ipak pozitivna strana jest da dućan ima dugo radno vrijeme (6:30-20:00), a i činjenica da roditelji mogu pustiti svoju djecu u manju nabavku ili „po sladoled“ bez straha od vozila.

Sveukupno se dovodi u pitanje kako je naselje uopće dobilo građevinsku dozvolu, pa shodno i uporabnu dozvolu³⁴ kada nije dostupno osobama s invaliditetom, slabo pokretnim osobama, ali ni hitnim interventnim službama. Može li se u toj ekskluzivnosti dostupnosti iščitati ranije spomenuti elitizam? Kroz naselje uz stepenice nisu ugrađene rampe, dok je zbog nepravilnosti podloge za hodanje kretanje teže pokretnih dodatno otežano. Teško je odrediti govorimo li o namjernom ili slučajnom propustu arhitekta i izvođača. U svakom slučaju govorimo o otvorenoj i očitijoj diskriminaciji. Naselje Ksaver nije univerzalno dostupno.

³⁴ U Državnom arhivu u Zagrebu sam dobila urudžbene brojeve, te platila pristojbu Gradskom arhivu u Zagrebu, ali nikada nisam dobila povratnu informaciju niti pristup dozvolama

6.3 Gospodarenje otpadom

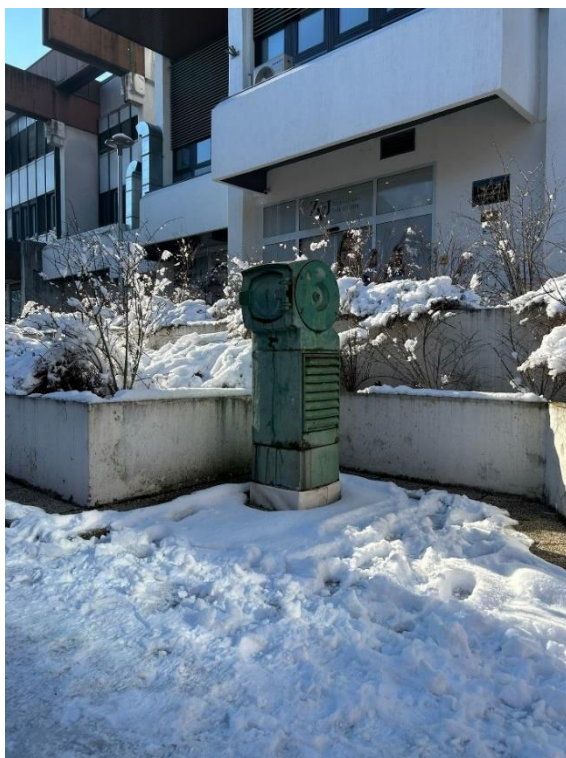
Pa nitko val'da tolko ne nosi smeće daleko. Ja kad čujem da netko kaže 'joj meni su makli kontejner pa sad imam 10 metara do kontejnera', pa dođi na Ksaver. (Z., 20.12.2022.)

Otpad i s njime povezani sustavi postaju u suvremenom društvu sve važniji predmet proučavanja kao rastući ekološki, zdravstveni i ekonomski problem, posebno u razvijenim urbanim centrima (Perkov 2021: 395). Druga polovica 20. stoljeća je bila razdoblje urbanizacije i stvaranje masovnih potrošačkih navika, a vezana ekološka pitanja, među kojima je i pitanje postupanja s otpadom ostala je na rubu znanstvenog i javnog interesa (ibid.: 396.). Ipak dolazi do općeg podizanja ekološke svijesti stanovništva pa je pitanje otpada sve češće tema u javnom i svakodnevnom diskursu (ibid.). Gospodarenje otpadom važna je djelatnost za zdravlje okoliša i trebalo bi biti dio osnovnih urbanih usluga, a suradnja svih dionika, pogotovo sudjelovanje građana, preduvjet je za uspjeh (ibid.). Odlaganje otpada je u Hrvatskoj prepoznato kao društveni problem (Mustapić 2009: 1056)

Gospodarenjem smećem i otpadom je još jedna veoma aktualna gradska tema. Gradska internetska stranica navodi kako grad Zagreb kao jedinica lokalne samouprave sukladno *Planu gospodarenja otpadom u RH za razdoblje 2017-2022. godina* nadležan za osiguravanje javne usluge prikupljanja komunalnog otpada, uspostavu reciklažnih dvorišta, itd., ali i planiranje lokacija za odlaganje otpada ("Gospodarenje otpadom"³⁵). Dolaskom nove zagrebačke vlasti s Tomislavom Tomaševićem na čelu dolazi do reorganizacije gospodarenja otpadom primarno kroz izrazitije poticanje razvrstavanje otpada. Gradska uprava sustavno kreće u uklanjanje kontejnera s javnih gradskih površina, uspostavu privatnih zatvorenih *smetlarnika*, ali i ugradnju podzemnih spremnika za otpad u centru grada.

Za potrebe odlaganja otpada na naselju Ksaver su prilikom projektiranja ugrađeni zeleni metalni stupovi (slike 33 i 34) koji su trebali služiti za olakšano odlaganje smeća i otpada stanarima i korisnicima naselja. Oni su smješteni na raznim lokacijama diljem naselja. Može ih se naći na svim razinama, ponekad se nalaze i na posebnim polukatovima ili na kraju slijepih ulica koje nigdje ne vode odnosno na polukatovima koji su naočigled isključivo projektirani za smještaj tih stupova (slika 35.), kako bi kazivačica Z. rekla „što je najzgodnije po cijelom naselju od vrha do dna“ (Z., 20.12.2022.). Oni su integralni i prepoznatljivi motiv naselja Ksaver.

³⁵ "Gospodarenje otpadom" pristup: 08.12.2023, <https://www.zcgo.hr/gospodarenje-otpadom-zagreb-pregled/sadasnji-nacin-gospodarenja-otpadom>

Sl. 33. Zeleni stup za odlaganje otpada (autorska fotografija, 2024)

Sl. 34. Zeleni stup za odlaganje otpada, detalj otvora za odlaganje otpada (autorska fotografija, 2024)

Sl. 35. Zeleni stup na svom polukatu (autorska fotografija, 2024)

Terenskim pregledom u naselju registrirala sam ukupno 20 stupova, što otprilike znači 2-3 stupa po svakoj etaži naselja. U omjeru prema broju stanova to bi značilo da u jedan stup odlaže 10-11 stanova, a njihova rasprostranjenost i blizina stanovima sigurno bi stanarima olakšala odlaganje otpada.

Iako nisam uspjela pronaći službenu informaciju kako je sustav trebao raditi, kroz intervjuje su stariji kazivači pričali o tome kako se, po njihovom saznanju, trebao koristiti i na kojim je principima trebao raditi. Prema kazivanjima saznala sam da su kroz cijelo naselje provedene cijevi (*tuneli*). Kroz te cijevi se vakuumom trebalo prevoziti smeće i otpad do smetlišta u *trbuhu* naselja gdje su se trebali nalaziti „ (...) kontejneri u koje se automatski punilo i bio je čovjek (koji bi u) predviđeno(m trenu) gurnuo (puni kontejner) i maknuo i drugi (stavio koji bi) se punio.“ (T., 14.12.2022.). Kazivačica T. je čak spomenula i drobilicu koja je po njenom sjećanju došla iz Francuske i koja je trebala olakšati transport prikupljenog smeća na gradska odlagališta, ali dogodila se nezgoda i: „ (...) srušio se nekakvi zid na to i poklopio zemlju i to je koštalo jako puno i naravno nikad više nisu to osposobili, novo naručili ili što već.“ (T., 14.12. 2022.). Sustav zelenih stupova nikada nije proradio, tako da se otpad odlaže na nekoliko točaka na marginama naselja gdje se mogu pronaći kontejneri. Kontejneri su na marginama kako bi im mogli pristupiti smetlari zagrebačke Čistoće. Najbliži kontejneri stanarima grozda u kojem je i moj stan udaljen je skoro 200 metara i nalazi se kod južnog ulaza u veći garažni kompleks. Da bi

do njega došli stanari se moraju spustiti stepenicama, spustiti se niz jedno brdo kako bi se uspeli na drugo. Kontejneri na toj lokaciji su ponekad i blokirani parkiranim autima (slika 37.) što negativno utječe na stanare, ali i na zaposlenike Čistoće koji dolaze prazniti spremnike. Kao što je vidljivo na slikama 36. i 37. u tim se kontejnerima može naći različitog otpada: od miješanog komunalnog otpada u plavim ZG vrećicama do žutih vrećica s plastikom, ali i kartona i plastičnih kanti od boje za ličenje. Pored tri metalna spremnika, izvan prostora nadstrešnice nalazi se i žuti spremnik za pojedinačnu plastiku u koji se ne mogu smjestiti žute vrećice zbog premalog grla spremnika. Slična situacija se može naći i na Jurjevskoj ulici (slika 38.).

Sl. 36. Kontejneri kod južnog ulaza u veći garažni kompleks (autorska fotografija, 2023)

Sl. 37. Kontejneri kod južnog ulaza u veći garažni kompleks, stanje s parkingom (autorska fotografija, 2023)

Sl. 38. Kontejneri na Jurjevskoj ulici (autorska fotografija, 2024)

Situacija je nešto drugačija na drugom najbližem odlagalištu za stanare grozda u kojem se nalazi i moj stan, koje se nalazi na poslovnom dijelu naselja, u blizini sjevernog ulaza u veći garažni kompleks. Njemu se pristupa prolaskom kroz cijelu zonu C s juga prema sjeveru: na tom se prostoru nalazi zeleni otok (sl. 39), odnosno kontejneri za reciklažni materijal (plastika, papir i staklo). Iako očito postoje dezinirani spremnici, otpad se odlaže i pored spremnika (kanta za ulje, žute vrećice) (sl. 35). Na istoj slici vidimo da su u 'sukobu' ponovno parking i gospodarenje otpadom. Uz zeleni otok je do nedavno bilo i kontejnera za miješani komunalni otpad, ali do tih se kontejnera više ne može bez ključeva (sl. 36). Nisam upoznata s time tko je proveo to preuređenje i je li ijedan stanar dobio ključeve ili su to sada spremnici rezervirani za korisnike poslovnog prostora.

Sl. 39. Zeleni otok na poslovnom dijelu Ksavera (zona C) (autorska fotografija, 2023)

Sl. 40. Zaključani/ privatni smetlarnik na poslovnom dijelu Ksavera (zona C) (autorska fotografija, 2023)

Kao što sam napomenula prije, sve starije stanovništvo naselja ima sve veće probleme kada je u pitanju njihova mobilnost. Ovakav model odlaganja i gospodarenja otpadom kakav je trenutno na Ksaveru nije primjeren profilu stanara, a nije ni u skladu s gradskom politikom. Kazivačica Z. se nada problem odlaganja riješiti razgovorom „s ovima u Čistoći i komunalnom da im kažem jesu li ikad pogledali dali to [op. a. zeleni stupovi] može ići u funkciju“ (Z., 20.12.2022.). Dovodi se u pitanje tko bi trebao potencijalno sanirati postojeći sustav u naselju (Čistoća, Holding, privatna investicija stanara ili netko treći) ili alternativno kako ponuditi bolje rješenje ovog problema. Na primjeru mikrolokacije sagledavamo još jedan kroničan problem zagrebačkog urbaniteta.

6. Zaključak

Primjenom antropoloških metoda i teorija pristupila sam stambeno-poslovnom naselju Ksaver. Ksaver je naselje koje je jedinstveno urbanističko-arhitektonsko djelo. Njegov status stambeno-poslovnog naselja uvjetovao je njegovu produkciju, dok je kroz povijest kao prostor specifično društveno konstruiran.

Ovim istraživanjem i analizom ponudila sam odgovore na postavljena istraživačka pitanja: 1. kakav je položaj Ksavera unutar šire urbanističke slike grada (arhitektura, urbanizam, geografska situiranost, lokalna samouprava) 2. kako je Ksaver zamišljen kao naselje i kako je tekla realizacija tih planova; 3. kako su ispunjena očekivanja prvih stanara i kakvi su doživljaji generacije stanara koji odrastaju u naselju; i 4. koji su prijepori u prostoru Ksavera i kako oni reflektiraju šire problematike urbanističke slike grada.

Ksaver kao naselje unutar grada Zagreba specifičnog je izgleda i prema mišljenju nekoliko povjesničara umjetnosti³⁶ potpuni arhitektonski i urbanistički promašaj. Svojom orijentacijom istok-zapad, načinom na koji je prostor oblikovan (*pseudomediterranskim* stilom koji prevladava na stambenom dijelu naselja) i ponudom sadržaja djeluje kao mračno i prazno mjesto, ali s više od 200 stanova veoma je živo naselje. Kako je specifičan izgledom, tako je specifičan svojim položajem u lokalnoj samoupravi: podijeljen na dva mjesna odbora što odmaže upravljanju i održavanju naselja. Naselje nije bilo prvi projekt koji je trebao zaživjeti na prostoru (prva ideja je bila izgradnja hotela), a za realizaciju naselja je trebalo 8 godina (izgradnja je trajala od 1976/7-1984.). Arhitektonski izvedeno u etažama koje su premoštene stepenicama, naselje se sastoji od stambene zone A i zona B i C koje su poslovne ili komercijalne namjene. Iz sakupljene građe može se iščitati da su izvođači naselja imali elitističku ideju u stvaranju naselja i odabiru stanara: htjeli su useliti samo najpodobnije (visokoobrazovane, na visokim ili dobro plaćenim pozicijama), ali prolaskom vremena ta elitistička ideja zamire. Ipak odjeci tog elitizma još uvijek su prisutni u lokalnom diskursu. Vidljivi su i u načinu na koji je naselje isključiv prostor za osobe s invaliditetom, starije i teško pokretne.

Nekima je Ksaver dom od dovršetka izgradnje (1984., kada su doselili), nekima od njihovog rođenja, a nekima tek odnedavno. Originalni stanari sa sjetom pričaju o vremenu kada su njihova djeca ili unuci bili mali, govore o sadržajima koje im je izvođač naselja obećavao, ali nikada nisu realizirani. Razočarani propadanjem naselja ipak se češće drže svoje „privatne domene“, a neki stanari, u rijetkim slučajevima (pr. uspinjača na naselju), organiziraju

³⁶ U prvom redu I. Maroevića i S. Knežević koji su se kroz karijeru bavili ovim prostorom grada

inicijative koje za cilj imaju pozitivnu promjenu u naselju. Sve starije stanovništvo češće nailazi na probleme s konfiguracijom prostora, pa stariji susjedi često sele, a u njihove stanove dolaze novi susjedi. Oni koji žive u naselju od svojeg rođenja, integrirali su prostor naselja u svoj identitet i svoje odrastanje opisuju kao slobodno i neometano u prostoru u kojem su se osjećali sigurno i zaštićeno. Danas kao odrasle osobe još uvijek se oslanjaju na prijateljstva i odnose koje su ostvarili odrastanjem u naselju i biraju ostati na Ksaveru. Ipak stanari istaknuli su nekoliko najvažnijih problema koji su u naselju kronični i dugotrajno se ne rješavaju.

Problemi koji stanari prepoznaju su tipični problemi urbaniteta: problem parkinga, problem gospodarenja otpadom i problem dostupnosti. Problem parkinga se odnosi na manjak uređenih parkirališnih mjesta, rast broja automobila u stambenoj zoni, ali i veća posjećenost poslovne zone (dolazak Veleučilišta) što dovodi do parkiranja na neadekvatnim, pješačkim i rubnim zonama naselja. Problem dostupnosti se veže na način na koji je prostor naselja izgrađen (veliki broj stepenica, nedostatak pješačkih rampi i nedostatak putokaza) što predstavlja probleme starijim stanarima, prolaznicima, dostavljačima i interventnim službama. Odlaganje otpada kao uvijek aktualna gradska tema na ovom je prostoru dobiva novu dimenziju kroz zelene stupove kao nerealiziran sustav odlaganja otpada i posljedica te nerealizacije (neadekvatne lokacije kontejnera i sl.) Sva tri opisana problema su usko povezana i u međusobnoj interakciji. Parkiranje u obliku koji se provodi utječe na problem gospodarenja otpadom (blokiranjem kontejnera), ali i na dostupnost zauzimanjem pješačkih prostora. Problem dostupnosti povezan je s problemom gospodarenja otpadom zbog nejednake dostupnosti kontejnera. Na temelju problema ove mikrolokacije bilo je lakše sagledati šire probleme grada i uvidjeti da što se tiče prijepornih tema Ksaver nije jedinstven niti iznimka.

Urbanoantropološko istraživanje pokazalo je da je naselje Ksaver ipak više od „rane u prostoru“ kako ga opisuje povjesničar umjetnosti Ivo Maroević, odnosno da je društvena konstrukcija prostora, u tijeku vremena, oblikovala zajednicu stanara intimno i generacijski povezanih s prostorom.

7. Popis priloga

Karta 1. Pregledni nacrt gl. grada Zagreba, Zagreb: Sastavio Gradski mjernički odsjek, 1928, 1:30 000, Žaver označen V (izvor: Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu)	6
Karta 2. s legendom, stanje parkinga na istočnoj strani naselja Ksaver (autorska karta na podlozi preuzetaj s DGU: https://geoportal.dgu.hr/).....	27
Karta 3. s legendom, zaokružen je prostor na kojem se najčešće može vidjeti prometni redar (autorska karta na podlozi preuzetaj s DGU: https://geoportal.dgu.hr/)	30
Skica 1. Skica šireg prostora naselja Ksaver s legendom (autorski rad).....	1
Sl. 1. Pogled na Ksaversku cestu, 1930-e (izvor: Facebook grupa Zagreb - Kakav je bio nekada (Foto/Video)).....	8
Sl. 2. Pogled s Mirogoja, 1930-e (izvor: Facebook grupa Zagreb - Kakav je bio nekada (Foto/Video)).....	8
Sl. 3. Grozdan Knežević, projekt hotela na Ksaveru, presjek (Juračić 1984).....	8
Sl. 4. Grozdan Knežević, maketa projekta hotela na Ksaveru (Juračić 1984).....	9
Sl. 5. Temelji hotela nakon obustave gradnje 1972., slikano s jugoistoka (Juračić 1984).....	9
Sl. 6. Temelji hotela nakon obustave gradnje 1972., slikano s jugozapada (Juračić 1984).....	10
Sl. 7. Grozdan Knežević, projekt hotela i robne kuće Ksaver, situacija (Juračić 1984)	10
Sl. 8. Izvedbeni presjek kroz zonu A (Juračić 1984)	11
Sl. 9. Usporedba poslovnog prostora na 1. katu 1984. (vrijeme gradnje) (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023).....	12
Sl. 10. Usporedba izgleda 'natkrivenog trga' ('Rupa' ili 'Podrum') 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023).....	13
Sl. 11. Ulica zone C sa zelenilom i pogledom na poslovni dio naselja 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023)	14
Sl. 12. Gradnja na Ksaveru projektnog biroa Hidroelektra, presjek (Juračić 1984)	15
Sl. 13. Gradnja na Ksaveru projektnog biroa Hidroelektra, situacija (Juračić 1984)	15
Sl. 14. Naselje Ksaver, slikano s istoka (Kvart priča, izvor: https://www.youtube.com/watch?v=8Kxuk3Hz2gA , pristup: 29.08.2023.).....	18

Sl. 15. Pogled s juga na naselje Ksaver (Kvart priča, izvor: https://www.youtube.com/watch?v=8Kxuk3Hz2gA , pristup: 29.08.2023.), autorica je nadodala podjelu na zone A, B i C	19
Sl. 16. Stanje u velikom garažnom kompleksu (autorska fotografija, 2023)	28
Sl. 17. Ulaz u manji garažni kompleks (autorska fotografija, 2023)	29
Sl. 18. Zona B, razina na kojoj se nalazi pristup uspinjači 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (desno, autorska fotografija, 2023)	31
Sl. 19. Parkiranje na Ksaverskoj cesti uz tramvajsku prugu i na pločniku (preuzeto s Google maps: https://www.google.com/maps (pristup: 20.12.2023))	32
Sl. 20. Usporedba pješačkog ulaza 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (desno, autorska fotografija, 2023.).....	32
Sl. 21. Parkiranje uz cestu na Jurjevskoj, s lijeve strane fotografije, prostor klizišta (preuzeto s Google maps: https://www.google.com/maps (pristup: 20.12.2023))	33
Sl. 22. Prenamjena dvorišta u parkirna mjesta na gornjem dijelu Ksavera (preuzeto s Google maps: https://www.google.com/maps (pristup: 20.12.2023))	33
Sl. 23. Parking na Jurjevskoj, parkiranje na pločniku (preuzeto s Google maps: https://www.google.com/maps (pristup: 20.12.2023)).....	33
Sl. 24. Upravljačka ploča uspinjače (autorska fotografija, 2024)	37
Sl. 25. Fotografija položaja uspinjače (crveni kvadrat) s trasom i pozicijom stanica (podloga je preuzeta s portala Uređenja zemlja (https://oss.uredjenazemlja.hr/map , pristup 09.01.2024.), ucrtane informacije: autorski rad)	38
Sl. 26. Plaketa postavljena u znak zahvalnosti za popravak uspinjače (autorska fotografija, 2023).....	38
Sl. 27. Prilaz uspinjači s Jurjevske ulice (autorska fotografija, 2024)	39
Sl. 28. Prilaz uspinjači s centralnog dijela naselja 1984. (lijevo, Juračić 1984) i danas (autorska fotografija, 2023).....	40
Sl. 29. Upute za korištenje uspinjače, interijer (autorska fotografija, 2024).....	40
Sl. 30. Stari putokazi u blizini uspinjače (autorska fotografija, 2023).....	42
Sl. 31. Dva putokaza (autorska fotografija, 2023)	42
Sl. 32. Putokaz (autorska fotografija, 2024).....	43
Sl. 33. Zeleni stup za odlaganje otpada (autorska fotografija, 2024).....	45
Sl. 34. Zeleni stup za odlaganje otpada, detalj otvora za odlaganje otpada (autorska fotografija, 2024).....	45
Sl. 35. Zeleni stup na svom polukatu (autorska fotografija, 2024)	46

Sl. 36. Kontejneri kod južnog ulaza u veći garažni kompleks (autorska fotografija, 2023)....	47
Sl. 37. Kontejneri kod južnog ulaza u veći garažni kompleks, stanje s parkingom (autorska fotografija, 2023).....	48
Sl. 38. Kontejneri na Jurjevskoj ulici (autorska fotografija, 2024).....	48
Sl. 39. Zeleni otok na poslovnom dijelu Ksavera (zona C) (autorska fotografija, 2023).....	49
Sl. 40. Zaključani/ privatni smetlarnik na poslovnom dijelu Ksavera (zona C) (autorska fotografija, 2023).....	49

8. Popis literature

BOBUŠ, Zorislav, Marica MIRIĆ, Ratmir DŽANIĆ, Kristina PERUNIČIĆ, Martina MOKUS, Ana SESVEČAN, ur. 2019. *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. Opći komentari*. Zagreb: Zajednica saveza osoba s invaliditetom Hrvatske-SOIH

CARMONA, Matthew. 2015. "Re-theorising contemporary public space: A new narrative and a new normative". *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 8/4: 373–405.

CHRISTENSEN Pia i Margaret O'BRIEN, ur. 2003. *Children in the City: Home, neighbourhood and community*. London-New York: RoutledgeFalmer

DE CERTEAU, Michel. 2003. [1984] *Invencija svakodnevice*. Zagreb: Naklada MD

DOUGLAS, Mary. 1991. "The idea of home: a kind of space". *Social Research* 58/1: 287-307.

EDENSOR, Tim. 2004. "Automobility and National Identity: Representation, Geography and Driving Practice". *Theory, Culture & Society* 21/5: 101–120.

GULIN ZRNIĆ, Valentina. 2006. "Domaće, vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija". U *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Insitut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk, 73-97.

GULIN ZRNIĆ, Valentina. 2009. *Kvartovska spika*. Zagreb: Insitut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk.

JURAČIĆ, Dražen. 1984. "Ksaver, Ksaver". *Čovjek i prostor*, 381: 6-9.

KENT, Jennifer L. 2015. "Still Feeling the Car – The Role of Comfort in Sustaining Private Car Use". *Mobilities* 10/5: 725–747.

- KOŽUL, Marijana, Vesna POLANČEC i Darko ŠIŠKO, ur. 2021. *Urbani pokazatelji Grada Zagreba i europskih gradova Izdanje 2021*. Zagreb: Grad Zagreb
- KURNICKI, Karol. 2020. "How to park a car? Immobility and the temporal organization of parking practices". *Mobilities* 15/5: 708-724.
- KVALE, Steinar i Svend BRINKMANN. 2009. *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Los Angeles-London-New York: Sage.
- LEFEBVRE, Henri. 1996. *Writings on Cities*. Cambridge: Blackwell.
- LOW, Setha M. i Denise LAWRENCE-ZUÑIGA, ur. 2007. *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Malden-Oxford-Carlton: Blackwell Publishing.
- LOW, Setha i Kurt IVESON. 2016. "Propositions for more just urban public spaces". *City* 20/1: 10-31.
- LOW, Setha. 2017. *Spatializing culture: The Ethnography of Space and Place*. London, New York: Routledge.
- MAROEVIĆ, Ivo. 2002. *Kronika zagrebačke arhitekture: 1981-1991*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- MARUSEK, Sarah. 2012. *Politics of Parking. Rights, Identity and Property*. London-New York: Routledge.
- MUSTAPIĆ, Marko. 2009. "Odnos lokalne zajednice prema problemu odlaganja komunalnog otpada: studija slučaja Makarsko primorje". *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja* 19/6: 1055-1077
- NEAL, Zachary P. 2010. "Locating public space". U *Common ground? Readings and reflections on Public space*. New York: Routledge, 201-207.
- PERKOV, Ivan. 2021. "Kritička analiza normativnog okvira o gospodarenju otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj". *Socijalna ekologija* 30/3: 395-425
- POPESCU, Raluca. 2022. "The culture of parking on the sidewalks". *Cities* 131. (doi: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103888>)
- POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: FF Press.
- RABAN, Jonathan. 1998. *Soft City*. London: The Harvill Press.

RODMAN, Margaret. 1992. "Empowering place: Multilocality and multivocality". *American Anthropologist* 94/3: 640-656.

SHEROUSE, Perry M.W. 2018. "Where the sidewalk ends: Automobility and shame in Tbilisi, Georgia". *Cultural Anthropology* 33/3: 444–472.

ŠAKAJA, Laura. 2018. "Tijelo, društvo i prostor: iskustva slijepih u Zagrebu". *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 55/2: 57-73

ŠIŠKO, Darko i Vesna POLANČEC, ur. 2019. *Statistički ljetopis Grada Zagreba 2019*. Zagreb: Grad Zagreb

ŠIŠKO, Darko i Vesna POLANČEC, ur. 2023. *Zagreb u brojkama 2023*. Zagreb: Grad Zagreb

ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena, Sanja POTKONJAK i Tihana RUBIĆ. 2016. *Misliti etnografski. Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: FF Press

THRIFT, Nigel. 2004. "Driving in the City". *Theory, Culture & Society* 21/5: 41–59.

TUVIKENE, Tauri. 2019. "Between community and private ownership in centrally planned residential space: Governing parking in socialist housing estates". *Housing Estates in the Baltic Countries. The Legacy of Central Planning in Estonia, Latvia and Lithuania*. Springer.

WOLLEN, Peter i Joe KERR, ur. 2002. *Autopia. Cars and Culture*. London: Reaktion Books.

YAZICI, Berna. 2013. "Towards an Anthropology of Traffic: A Ride through Class Hierarchies on Istanbul's Roadways". *Ethnos: Journal of Anthropology* 78/4: 515–542.

8.1 Online izvori

ASIPI, Emirat. 2019. "Miki nikad ne spava: U Zagrebu od rujna opet širi parking zone!" 24 sata (<https://www.24sata.hr/news/miki-nikada-ne-spava-od-rujna-jos-siri-parking-zone-u-zagrebu-645659>)

"Članak o Zagrebu" Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2013-2024. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža (<https://enciklopedija.hr/clanak/66685>)

DIMITRIJEVIĆ, Andrej. 2020. "Zagreb iz proračuna potrošio tri milijuna kn na ovo dizalo. Ni nakon 103 popravka ne radi dobro" telegram.hr (<https://www.telegram.hr/politika-kriminal/zagreb-iz-proracuna-potrosio-tri-milijuna-kn-na-ovo-dizalo-ni-nakon-103-popravka-ne-radi-dobro/#back-widget2>)

DIMITRIJEVIĆ, Andrej. 2021. "Dizalo koje je Grad popravljao 113 puta zarobilo ljude na Ksaveru. Dva dana ranije tvrdili da je sigurno" telegram.hr (<https://www.telegram.hr/politika-kriminal/video-dizalo-koje-je-grad-popravljao-113-puta-zarobilo-ljude-na-ksaveru-dva-dana-ranije-tvrdili-da-je-sigurno/#back-widget2>)

Državni zavod za statistiku: Popisi stanovništva 2011. i 2021. <https://dzs.gov.hr/popisi-stanovnistva/421>

"Gospodarenje otpadom" 2023. "Sadašnji način gospodarenja otpadom" Zagrebački centar za gospodarenje otpadom (zcgo.hr) (<https://www.zcgo.hr/gospodarenje-otpadom-zagreb-pregled/sadasnji-nacin-gospodarenja-otpadom>)

"Grad Zagreb: Mjesna samouprava". 2024. <https://aktivnosti.zagreb.hr/mjesna-samouprava/gradske-cetvrti/12913>

"HSLs ugrađuje putokaze" 2022. "KSAVER – 40 godina izgubljeni u svom gradu!" <https://hsls.hr/web/ksaver-40-godina-izgubljeni-u-svom-gradu/>

KNEŽEVIĆ, Snješka. 2018. "Ksaverska dolina – povijesni kulturni krajolik". *Zagreb Moj Grad*, 69: 14-20

KRULJAC, Ivor. 2023. "(FOTO) ZELENA POVRŠINA, NOGOSTUP, MA KAKVA PRAVILA: Evo kako se kauboји parkiraju po Knežiji" zagreb.info (<https://www.zagreb.info/vijesti/foto-zelena-povrsina-nogostup-evo-kako-se-parkiraju-kauboји-na-kneziji/502827/>)

K.V. 2024. "Uspinjača – 66 metara pruge koja spaja zagrebački Gornji i Donji grad" ZG Portal (<https://www.zgportal.com/zginfo/uspinjaca-66-metara-pruge-koja-spaja-zagrebacki-gornji-i-donji-grad/>)

"Nužna navigacija" 2022. "HSLs Zagreba nakon četiri desetljeća na Ksaveru riješio nužnu navigaciju kućnih brojeva i zasigurno spasio neke živote!" mojzagreb.info News Portal (<https://mojzagreb.info/zagreb/hsls-a-zagreba-nakon-%C4%8Detri-desetlje%C4%87a-na-ksaveru-rije%C5%A1io-nu%C5%BEnu-navigaciju-ku%C4%87nih-brojeva-i-zasigurno-spasio-neke-%C5%BEivote>)

OŽEGOVIĆ, Nina. 2018. "Zagrebački urbicid: Grad je uništen urbanističkim cirkusom" Express 24 sata (<https://express.24sata.hr/kultura/zagrebacki-urbicid-grad-je-unisten-urbanistickim-cirkusom-18919?page=2>)

"Prometno redarstvo" <https://www.zagreb.hr/prometno-redarstvo/37008>

"Rezervacija parkinga" 2023. "Rezervirao parking plinskom bocom: 'Možda je bezopasna, ali je udaljena od Dječjeg vrtića 15 metara' ", danas.hr (<https://danas.hr/hrvatska/rezervirao-parking-plinskom-bocom-mozda-je-bezopasna-ali-je-udaljena-od-djecjeg-vrtica-15-metara-b806a5e2-6f63-11ee-b4fe-0ee8f36581c7>)

"Uspinjača u funkciji" 2013. "Uspinjača na Ksaveru u funkciji nakon 33 godine" zagreb.hr (<https://www.zagreb.hr/uspinjaca-na-ksaveru-u-funkciji-nakon-33-godine/55921>)

"ZET uspinjača" zet.hr (<https://www.zet.hr/uspinjaca/detaljnije/403>)

ZG Geoportal, <https://geoportal.zagreb.hr/>

Sažetak

Zagrebačko stambeno-poslovno naselje Ksaver specifični je arhitektonski i urbani prostor podsljemenske zone. U ovom diplomskom radu primjenom kulturnoantropoloških metoda i tehnika (autoetnografija, polustrukturirani intervju, terenske bilješke), te korištenjem relevantne literature obrađuju se odabrane urbanoantropološke teme. U prva dva poglavlja analizirane su produkcija prostora (izgradnja naselja) i konstrukcija prostora (“stvaranje mjesta”) U zadnjem poglavlju fokus je na prijeporima u naselju, odnosno, nastoji se ukazati na šire gradske probleme koji su prisutni na ovoj mikrolokaciji (parking, gospodarenje otpadom i te dostupnost i inkluzivnost prostora).

Ključne riječi: produkcija prostora, konstrukcija prostora, prijepori, Zagreb, Ksaver

Summary: Ksaver: An urban anthropological analysis of a neighborhood in Zagreb

Ksaver, a residential and business neighborhood in Zagreb is a specific architectural and urban area located on the slopes of Medvednica mountain. In this graduation thesis selected urban anthropological topics are analyzed using cultural anthropological methods and techniques (autoethnography, semi-structured interview, field notes) and relevant literature. The first two chapters are dedicated to analysis of production of space (building the neighborhood) and construction of space (place-making). The focus of the last chapter is on disputed space in and around the neighborhood and how problems in this micro location (parking, waste management and availability and inclusiveness of space) reflect wider city problems.

Key words: production of space, construction of space, disputes, Zagreb, Ksaver